Ms. Heb. 28°9305

1 Ms. Heb. 28°9305 מודע 1
הספרייה הלאומית ירושלים

זה עשר שנים ויותר שלא הוצאתי לאור גם ספר אחד מספרי אשר אתי
בכתובים. מה שאקרה לי עד עתה כי מיום שהתחלתי להו"ל כל ספרי
שאקרה ~~[illegible]~~ יוסעפס ז"ל כמה ימים שאותו לאור איזה ספר ויותר משנת
תרנ"ג שאז הראו לי אנשים ידועים יושר יתירה לספרי ודאגו הרבה כדי הוצאת
ספרי ולא רק בדבר שפתים בלבד התבטאה דאגתם כי אם גם בפועל ובמעשה
כי תמכוני בסך עצום לעזרה זו לאור להו"ל ספרי. כמו שהודעתי זה כבר
אתה ושמיה שהו"ל בשנת תרנ"ו מני אז לא נדרו גם ג' שנים שלא הוצאתי
לאור איזה ספר, ולפ"ה לא ירד הוה שאיזה מוקירי ספרי מתפלאים על הדבר
הארוכה הזאת ואף אותם שבלו עדות כי הדפסת ספרים חדשים אינן מ
מהדברים שיש להם תובעים נעלמים אם יש אחד תביעה המתייחסת להוצאת
ספרים חדשים הרי לגמרי אחרת תביעה תובעת ולא תביעה שלמות כי רבן
כמו רבו המתאוננים על הסופרים החדשים ובאים עליהם בטענות שונות ואף
אפן אותו מעלה נפשי כל כך לחוק כי מה גדל המאון לספרי עד שאלפים(?)
להצטדקות ולאי התאוננות על הפסקת הדפסת ספרי ולזאת הייתי מוסר
עד בשתיקה עבלן לספר הסבות שגרמו להפסקת הדפסת ספרי [illegible]
נראים כמו הצטדקות על התלונות והטענות שיש על ~~[illegible]~~ הפסקה הזאת כלומר
שבאמת אין כאן לא תלונות ולא טענות, אמנם באשר כי האמת הוא
שלא מרצוני הטוב הפסקתי הוצאת ספרי לאור רק שאיזה סבות גרמו
לזה, והסבות אינן סבות פשוטות כי הן כמו עלו הן עניינותי באותם(?)
ענינים רבים והעיקר שחי"ן סבלתי הרבה ואין קל להלקר(?) המגל שעבר לי
וכר אחר הימים מכל אחת בעצמי (לד') דאגה כלל איש ישראל [illegible]

(דף ע"ה ע"א) איתם, ר"א ור"ח ה"א ושונה מדעתו ולא ששינה מאורחותי כי לנו
האנשים מלאו דאגתו ואחרות מסירות מלבו ומרגיש כזו שגלל אותן מעשה
עלבי כי בין הוטבם בלבם האנשים לנאות אמרתי לספר גם כה מעט מלהקיות
שעברנו לרגלי העולם הזה אזותה ואולי ורמת לי דלגם שכזה ימים
יש מהובות בפרוש כזה גם תולת מסורות,

הענינים האלה הם הדונות והתוספות הישיבה, ומספר כה עלהם
מתולה מהשתפחותו להלוננות ואלו מהתוספות הרשמה.

כאשר החל להשיג בעולם מרעיון הציוני בשנת תרע"ו שנה הקינוני
הראשון היו גם כזה רבנים שלקחו חלק בהתנועה הזאת גם נתאספו
לאספה מוקדמת בווארשא ואני לא לקחתי עוד כל חלק בזה ועמדתי מרחק
כי זה דרכי מעודי מגדולי לשום דבר כל עוד שלא אחקור ואתבונן מסביב
על כל פרט ופרט מפרטי הדבר ואהבתי בזמן כזה העומד שרואי על
היהדות והיהדות כלל גדולה ואולי כל אלה שדרכם להחיסר ואינה עשן
חדש או אינו תנועה חדשה כשעה קלה בלא נחת הזאת מעלה אין לקחת
הרבה אבל אלה שאינם נמסרים ואינו תנועה חדשה במהירות ושנפסדין
רק אחרי הגיע בענינים מעלה יש לקוות כי הם נהיו תמיד מנושאי דגלה
עלבות שיש שני מיני תנורים, יש תנורים שכותליהם דקים [illegible]
במהירות, ויש תנורים שכותליהם עבים, והם אינם מתחממים במהירות
רק אחרי עת גדולה, וכל מה שהם עבים יותר שהחום אחר להתחמם
אינם התנורים הדקים ננסי שהיו מתלהבים ומתחממים במהרה כן
גם הם מתקררים במהרה ודוממת אותו עתקיום זמן רב, אולם ה

הגבים שאינם מתחממים במהרה לא יתקררו גם במהרה, ולפי ה
בשהיה ועבר מלהתחמם ומשעה מתקיים יותר כן הוא בזה כל מי שמוצא
איזה תנועה חדשה עולות לו עסקים את רק יש לו חשבה לתנועה
עולות או עסקות אין ספק שיש לה שהשקפה ראשונה אינה צריך
בה לקוות הגבלות ורק יש שהבקורת הנוראה והיא לא נמה מגרעו
ועלים משבט אמת כי אינה נראות להטפל בה, לנאות כל אלה המסתפקים
ואינה תנועה חדשה רק על ההתפלות הראשונה והוא הוא תחמים
ומלהבם ויכול היות כי אחרי שתעבר ההתפלות ותקררו ויתרחקו
ממנה. אולם אלה שאינם ממהרים להאמין בן מחונה, התנועה הזאת
כל עוד שלא יתחוקו מחותנים ונחקרו כל צדדיו וכל צדדיו. אלה
כשמתקרבים אליה אלו להאמין בה מחזיקים ושארו תמיד נאמנים לה ומשא
ונושאי דגלה, ודאג כל מאלו כהות להרחיב פעולתו ולהגדיל מעשיו
מיום עמדי על דעתי התנהגתי כן לא עשיתי מעולם דבר בעלמי ולא לקחתי
מעולם חלק באיזה ענין כל עוד שלא בחנתי וחקרתי כל חוקי הענין כל
פרטיו ופרטי פרטיו, וגם בנוגע להתנועה הציונית הזאת התנהגתי
כן ושתי שנים ויותר עד שנתקרבתי אליו, ובכל שתי השנים האלה לא
הסחתי דעתי מזה חקרתי והתבוננתי, על כל פרטיו הן מנקודת
מבט הדתי. והן מנקודת מבט השכל, גם דרשתי וחקרתי אחרי האיש
העומד בראש התנועה הזאת לדעת אם הוא איש כזה הראוי לעמוד
בראש תנועה עצומה כזאת ומה שיש לספוק עליו ומה שהרצן
ומשר לזה, ואחרי שתוצאות כל חקירותי ודרישותי היו לחיוב אז

רק אז נמשכתי אליו והתחלתי לקרוא בה חלק גם בסתר נסעתי לכל
האספות הלאומיות והקונגרסים כשנודע הדבר כי נשתתפתי בהתנועה
הזאת באו אלי כמה מראשי המתנגדים להתנועה לדבר על לבי להפסיק עוד
שאתרחק ממנה כי הרגישו שלי הסתפחותי אליו אוסף לה כח ועזרה ויתרבו
חבריה. ולכן נסו לדבר עמי והעירו טענותיהם, אמנם לא [illegible] שלא
פעלו עלי דבריהם כי עוד נתחזקתי על ידי דבריהם יותר להתנועה
הזאת כי ראיתי כמה שאין שום ממש בדבריהם וכמה שאינם יודעים
ומבינים כלל כל הענין הזה וכמה שרחוקים הם מזה וכל טענותיהם,
הביאוני לידי שחוק, ואחרי שהם לא פעלו עלי קמו אלו אחרים [illegible]
[illegible] [illegible] והוא דבר [illegible] ב' שנים, [illegible]
לפני גם אותו טענות דתיות שיש לו על הענין הזה ואחרי שהראיתי
לו כי כל טענותיו אינני רואה בם טענה אחת שתהיה בה איזה ממש
ואחר שנתווכחנו בזה, וראה כי לא ישכנעני וכל טענותיו ידעתי נסה
לפעול עלי מצד אחר לגמרי כי התחיל לשרר לי את הנזק שהנני עושה
לנפשי בזה, ואמר לי כי לולא נאמני היו פונים אלי בכל ענין ועניין ולא היו
נעשה שום דבר כי אם בלעדי וכאשר נדחיתי אבל לכשאני התחלתי לקחת חלק
בהתנועה כמעט שכולם נדחקו ממני ולולא זה לא יתרחקו ממני, והאריך לדבר
להראות לי את ההפסד הגדול שאני עושה לי לעצמי [illegible]. כי
כמה שנוגע אלי [illegible] אני [illegible] וכל מה שאסבול מזה ידעתי
מראש ועל אף כן נשתתפתי אליו ולכן כל עוד שלא ישברו לי את
הרב [illegible] שיש בהתנועה הזאת לא אשוב אחור כי ידעתי לא לשוב

שאין לה תרוק מהתנועה, כי עוד חוג קדוש יש לי [illegible] [illegible] גם
אמרתי לו שהוא טועה בעיקר הדבר מה שחושב שהרבנים מתנגדים להרעיון הזה
כי נכון שאני יכול לומר לו כי רובם של הרבנים מסכימים עמי להרעיון הזה רק
שיראים להתחזק בגלוי בעד הרעיון הזה [illegible], שלמה בידו אינה מראשי המתנגדים ה
היהודים, הבקיאים בעניינים ויודעים כי הסגולה היותר בדוקה להרוס אותה
[illegible] הוא על הפלגות בדעות מחשבות דתיות כי יודעים הם יותר רבות [illegible]
הרעיון [illegible] קצרה להבין [illegible] דברי בלבד שלמה [illegible]
כלבם ויתרחקו מהמבטל הזה וכל אלה שנתנו יד להמבטל ירננו אחריהם
ולכן הם מתנגדים [illegible] דעותם ועם יש הרבה מהמתנגדים שהתנגדותם הוא
מפני חסרון ידיעה כי לא [illegible] כעומקו של הרעיון הזה ולא נסו להתקדם עוד
[illegible] להתבונן עליו ולחקור כי רק על ידי החקירה והבנה גדולה [illegible]
ועוד הארכתי להשיב להרב הנ"ל על כל טענותיו. כשנודע הדבר שאף פעלו
עלי והרעיון הזה הנה [illegible] [illegible] ולא [illegible]
אך [illegible] להחליש הרושם מהסתפחותי להרעיון הנ"ל [illegible] אינה [illegible]
להפיץ בעולם [illegible] ואין קנה להורפים והגדפים שהתחילו
עלי. [illegible] [illegible] גם [illegible]
לכן, [illegible] דבר מזה על הספר ורק [illegible] שקרה לי לרגלי ההמערכות
[illegible] שהטולרינג [illegible] גדול [illegible] להפלותם על הטבר כי [illegible]
[illegible] כבוד [illegible] דור אחרון [illegible] של האנשים האלה
וזה הדבר
כל מה שנכנסתי יותר בהענין הזה [illegible] ידעתי יותר להוקירו וכל זה

שהזכרתי יותר נלפרתנו. יותר על התרחקותם של חלק גדול מאחינו ה
החרדים מהכנסה הזאת כי ברור היה הדבר בעיני אשר אם כל אחינו
ישתתפו בה אין שלום לה כי תרומת אלפי אחינו היא מלבד החומרי גם
מלבד הפועלי גדול כמו שרון לפי מראותי כי רבים מאחינו ה
החרדים מתרחקים ממנה. ובשום אופן לא [illegible] מפנינו העיר ואיך כי הבינו [illegible]
כל הצרות והתלאות [illegible] ומפנינו, הלא כל הדברים [illegible] כי לא
הצלה שלמה לפניהם איך [illegible] מפנינו ואינו [illegible] גם ההצלה [illegible]
בשלמה, כי גם [illegible] ספק רחוק [illegible] ולנו והשתתף בכל הצלה שלמה הזאת
הצלה מפנינו, ולמען רבות נתעוררה ההצלה כזאת שבכל אופן [illegible] ספק
הצלת הגוף לא נראתה כמו אבן בשוה הרבה מאחינו [illegible] מתרחקים ממנה [illegible]
עד להרחיק הרבה מאחנו בשום אופן [illegible] לא הרחק למען נפשו [illegible]
[illegible], ובהיותי שהכרתי כי עיקר התנגדות הוא על המחשבות הדתיות
כי יש כמה מחשבות בעניני המחשבה הזה ויש [illegible] שתהיו מחשבות [illegible]
[illegible] אם נראנו [illegible] כי [illegible] אין [illegible] עיקר
[illegible] האלה, ולכן [illegible] ומצא [illegible] איך להסיר המחשבות האלה
היינו שלא נהיה [illegible] רינון על הדעות גם [illegible] עלולות [illegible]
[illegible] בכל [illegible] ולא [illegible] שלא ~~[illegible]~~ הגיתי דין והנה בכל [illegible]
שחקרתי ראה איך [illegible] הדרך הנכונה להלוך [illegible] [illegible] ספק [illegible]
על פי ההצלה הזאת [illegible] בעד החרדים והפועלים לתורה [illegible]
ואולם [illegible] את הכרבות [illegible] ההצלה הזאת לפעלה, וכי
[illegible] [illegible] [illegible] ונגל [illegible] מגדול נמצאתי מנה, אינם אחרי

הקיצוני [illegible] [illegible] תרס"ב [illegible] ואני נלאו אותה רעיון
[illegible] ואמרו ליסד אגודה [illegible] ומוספותה! דברו דברים [illegible]
[illegible] עניינים דתיים אין ראותי ונחרצותי [illegible] כי יש הכרח גדול ליסד
אגודה [illegible] חרדים, ונסיתי [illegible] דרך [illegible] קדמה עד ש
שהכרתי [illegible] [illegible] ודום אמרתי לפני האנשים שהכרתי [illegible]
[illegible] לכונתי אשר [illegible] ליסד [illegible] החרדים, [illegible] [illegible] ברגע [illegible]
[illegible] על [illegible] הזאת אין [illegible] את כל [illegible] והמצא [illegible]
שה[illegible] לאגודה [illegible] הזאת הנקראת [illegible] אז לא [illegible]
[illegible] [illegible] ולא [illegible] וספר, והוכרחתי לכתב [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] גברים ונכבדים [illegible] [illegible] [illegible]
אודות זה והסברתי להם את ההכרח [illegible] ליסד אגודה כזאת, [illegible]
כי [illegible] פרסום גדול להאספה [illegible] [illegible] [illegible] החלטתי
להשתדל שהאספה תהי' בווילנא בבית של [illegible] גדולה [illegible] המקום [illegible]
לכל האספות הנכבדות ודבר זה עלה לי בטרחה מרובה כי היו לי להשיג
את ראשי הדעות שבווילנא וגבאי [illegible] ומלבד מראש כי [illegible] [illegible]
[illegible] שלפי תכונותיהם [illegible] לא [illegible] לכן מהרה [illegible] [illegible]
להרבות בהשתדלות ונסיתי [illegible] זה אותה [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] שהאספה תהי' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
שנת תרס"ב [illegible] האספה היתה [illegible] [illegible] [illegible], כי [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ורמיגרשין השתתפו בהאספה הזאת, נגד זה הרב הגה"צ זהוי עיר ומצד מגמתו,
הבינו את כוונת הרה"ג כתור עלי צעירים והתנגדו כי התנהג לבין, ועל עצמו עוזב
שוין שזה ומיועדים להשאר ברית] האספה נמשכה שני יומים ואחרי שנקט
היא והישיבה האחרונה נמשכה כמעט כל הלילה ואחרי כל הנאומים והוויכוחים
הנלהבים נתייסדה הסיעה הזאת, והבקשה לרבני עיר רבות קבל לכבוד
המוסדות עשתה והרבה נאומים נאמו, ואם לא היתה קו לשמאל לבבי
כי חשבתי שעתה יהיו קו להתנגדות מצד נקודת הדת, וכל החרדים
יקחו חלק בהתנועה הציונית אחרי שנפרי תקנתה הצורה ומצאו מקום
שאין עוד מקום לחששות בתחום כי עוד האפיק כי יש לקות עוד עלי
היו צרות ויתקנו כזה שלום על עניני הדת

ומשם שולחו כולם במחיצת הדברים אמרתי להעתיק פה איזה קטעים
מהקול הראשון שלנו מתוך העתונים דבר ומהדברים שדברתי אני
כיו"ר בהעתונים לקול הזה,

תחלה עורר שם הקול כי רעיון הציוני איננו רעיון חדש כי מעולם
לא פסק הרעיון הזה מישראל מימי הנביאים ועד שם בארץ מתנוסס ארץ
ציון אחרי זה כתוב שם בזה"ז אולם ישן כי טבע הזמן גרם כי בני כל קנוב
עמנו ופנותו התנופפו בם איש איש ובעלותו בידו ואנשים שהתחנכו
מחוץ לתחום היהדות הנאמנה הטלו עליהם נימוסים זרים ושיטות חדשות
בשיבת ציון, אשר לא יוכלו להיות לרצון לקהל היראים הדבקים בתורתנו
הקדושה, שהיא לבדה יקרה מכל הון נאמנים ... אוהבים מגאונים ונוסף
אחר, ויש אשר נהפכו לאנשי ריב לכל הרעיון כולו, וגם הרבנים ושאר

5

החברים אשר הוסיפו להחזיק בכל עוז בדגל ציון לא מצאו נחת רוח
ויהיו נבוכים ונואשים וזמן רב מקבלי דעת איננה יקלפו על המקראות
הקליפות הזרות אשר נטפלו עליו, ואשר על כן נמנעו רבים מאחינו היראים
ותת ידם אל הציון - מעט מעט החלו היראים שבציונים לגלות את לבם
איש לרעהו עד אשר נועדו יחד ~~ויגלו איש לרעהו את דעת שלומם~~ כי,
ואמנם לאמר ונהנה לזמן כה כי אדבר על תרבש את קהילותם אשר ידעו
ובתוכם רבנים גאונים לברר שם את דבר הציונות מה היא על דעתה,
להפריד בה את מה שאינה מתנך שאינה מינה ולהבדיל כל ערב מינה ולהציגה
בנקיונה לעיני כל קהל חשכיהם היראים ולקרא להם לאיש איש מאתנו
להשתתף בה בכל לב, הנאספים נועדו יחדיו ויגלו איש לרעהו את דעת
שולחיהם כי הדברים אשר בגללם נקעה נפש רבים מן הציוניות אלה הם א)
אספות אנשים ונשים יחד בקלות כנופיות של הלועזים שבם, "ציון" נקרא
עליהן, ב) חלק הספרותי שנוסדה בידי שורי הקולטורא החדשה היתה
בעין הציונות ואומרת לנסב אותה על שיטות תרבות חדשה, שאין רוח תורתנו
ורוח אמונתנו יכולות בשום פנים להיות נוחות ממנה, ג) החינוך היתה
על פי רוח חלק הספרות הזאת שלפי דעתם שבו הוא עושה את ידיעת
הלשון וההיסטוריא עיקר ואת למוד התורה רק טפל לו, והמציא את כל תחום
הלימוד בשיטות חדשות חבל הלאת עוד מקום וזמן ומחשבת ללמוד תורה בשבתו
... ואל שבעל פה, ולפי הרושם שבו משתדל החינוך זה הוא להכחיש ...
את רוח השיטות החדשות שחלק הספרות שבכלל הקולטורא החדשה הוא המצאה
להן ד) הפקידים על ..., ויש בהם אנשים ושרים ותמימים אין יקלתם

דוברים דברים שהם לעורר את קהל הצדקים בכל לב בתורתם והנה באות
אין לכל הדברים האלה המובאים מן החוץ שום יסוד וזהו של ממש לאמתת ערך
הציונות, אך יען כי יש אנשים מקהל אחינו הרואים, המטילים את אחריות
כל אלה על הציונות, וכנגדם יש אנשים מבין בעלי הקולטורה הרוצים המגלים
את הפרטים האמורים בהציונות על כרחה, על כן נוסדה לה אגודת הציונים
הצעירים שהיתה בווילנא מרכז רוחני בשם „מזרחי" להסדיר את מטרותיה כי
המשתתפים עמה בשיטתם בסידור נכון ומתוקן, ויען כי להם לב אחד יחד על
בעמיתיהם ולמען עזרו היהדות הנאמנה על הציונות בכולה בשאלות הקיומים
מנהיגים לנורים כאשר עם לבבם, ולחזק ולהרחיב את רגש הדת בתוך תחום
הציונות, ולהפוך את רוח הציונות בכל גבולות אחינו הרואים לתקוותם
ותכלית נאמנה ועל הדרכה ונכון לחלק את הציונות כהווה ובכולה לשני
חלקים: לחלק גוף הציונות שהוא הרוצה כפשוטה, הדרך רק לציון ולעריכת
עסקנים והשתדלות לבנין ציון וקנות כאשר באר יבואתם לישראל ושכנו
מלבד המשאלות, ולחלק הרוח הרוחני את הציונות והחנוך כי אין לגוף
הגשמי אין לשם אתר מהם לגופת מן האגודות הקיימות, על כי יש כאן גם
אנשים שאינם מסכימים עמם בדברים שבלב ככל אשר בכל חברה של ציון
ודברים טובים אין הרואים נעימים ולהשתתף עם החלקים ההם בדעותיו
אלה מוטלות על כל חרד שבציונים להשתדל בכל לב ונפש ובכל מאודו
בהרחבת הרעיון הציוני ובתוכו ובתוך קהל אחיו החרדים, ולהשתדל
להרבות את הכנסותיו כגון מכירת השקלים בגליל, מכירת המניות לאוצר
וגם לקופת הגאולה פונד ולשלוח הכסף המקובל איש איש לפי ערכו

6

הגלילי שלו, ולהשתדל בעיקר: בסחורות הכרמל ופרי מלאכת אחינו באה"י וכיוצא-
חובות אלה מוטלות על כל ציוני חרד בתורת ציוני סתם, ועוד יותר בתורת
חרד, הדוגל בשמו של ותחזקנה ידיו אלה (תה"י כ) וכאשר שכל דבר שבעצם
עסקני החוץ של הציונות אנו משתתפים עם שאר הציונים, כך אנו מתכנסים
כנוס מיוחד לעצמנו בכל הדברים המסורים ללבנו. אין אנחנו מוצאים עוד
אחר לאומתנו שיתקדש ויקבל אור לציון שיתכונן, בלתי אם באשר ת
היהדות הנאמנה בכל תקפה ובכל טהרתה, על כן זאת היא עבודתנו לשם
בקרבנו ובקרב בנינו את ידיעות גופי התורה, שהם יקראו משנה ותלמוד
וכל התורה בעת לדבר בלבבם את בנינו ברוח התורה, בכל [illegible]
[illegible]
בתורתנו. לא טהרה לא קיום מושה הדלות כתקונה, ולמען שנבין הדרך את
השיבה לציון ואת התקוה לשובת שכינה נחלה לנו מעט עזרת ישיני הציונות
ולמען חזק בלבן ולמען חזק עליהן את המעשים ואת הרוממות שפרטנו בזה
יש להשתדל כי תוסדנה להן חברות בנות ציון אשר תעבודתן תהיו כחנוכתם
לשמור את משמרת היהדות ואת חבת ציון כאחד, אך זאת יש גם לנו גם להן
להעלות על לב, כי נאה לאהל בית ציון להיות סוג בשושנים ומתוקן בתבונה
אהלי שם, משפחות לבד ונשותיהם לבד ולא בשלום נפיכותיו של ועפת שנתחנכו
על בני הנערים יותר מבני הציון הראוי לרע מאד למוסר מינים ומנהגים
ד) האגודות הנכנסות בארגנזציא שלנו יתאמו רק בגדרי הדרישות
אשר נטפו ברוח תורתנו ויהדותנו הנאמנה, ובכל אשר אין אנו מוצאים ענין
בדבק ומנוסה לחבת ציון בלתי אם את התורה והיהדות, כן אין אנו מוצאים
כל מחזיק בה ומשמר לאת תורתנו במלואה, וסרובה נאמנה להציון

ולב בנות עלמות כלתי, את תנועת הלאומית המלכת כדגל לנפולותיה ו
להתכנס סביבותי והתפלל לשם כמצות ה' וברצון המשלות לאל אלהים
שהיא לגדר עפו תנאו ושוא אספקת [illegible] ושאל ללכת בדרך התורה
והמצוה ובכלה מקות הטובות שנשתכחו בהן אצלנו מזמן, ושבאחת אחר
אירופא הן הולכות ופוחתות על כרחן יום יום, באשר עינים רואות לדאבון
לבנו בכל עת ובכל שעה - ולכן אנו קוראים לכל אחינו החרדים אשר לבם
הולך באהבה לרתם ולעמוד לימין נדבת עינו לרצון הלאומי אחרי אשר נשבר
מרכז [illegible] אותן לחרדים ואין להם לפנות אל כן והיו נשתפכו
בשפך כלות נפסדות ונמוסות [illegible] - הלא אחינו על לב שנכנת צון הצאן
בימה הנותנת [illegible] לרוח בנים להפסק את עיניהם פניה אל חמדת ישראל
להתנדב בכבוד השם הזה ולהדר מקדשו [illegible] ולשאת נפשו עד
תפארתו לאחרית הימים, הלא אחינו וקרובנו על לב כי חובת צון הרועה
האובד אשר [illegible] את רגלי בניכם [illegible] בדרכים זרים לרוח עמנו ואשר
משתדלים בהן לא ושבו אל אלהים לעולם [illegible], וחובת צון לשבה
היא הדרך ההפוכה העברית את הבל [illegible] - פקחו עין וראו איך
עם והתבוננו כי חובת צון בטהרה [illegible] תערובות דעות אחרונות.
היא המאחדת לכן [illegible]
לא [illegible] השרשית ולתורתה הקדושה [illegible] הנוער אשר שם את [illegible]
טובתם שהיא אחרית תקותנו [illegible] נאמן לבית אלהים כאומר! להיות
לכל את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. [illegible] הקול הזה נכתב [illegible]
[illegible] ואחר הוספתו [illegible] אמונה בדרך

אורות קשת מחברם להאגודה המזרחית ואודות הנהגת החברים באספות המזרחיות
כתשתי אלה נ"ל, לאמת הקול שהקלנו [illegible] הכנסת חברים הנני מאמירים [illegible]
הכללית של האגודות הנספחות להאגודה מזרחי, הנהגתן הכללית צריכה להיות לפי רוח
היהדות החרדית מבלי לשנות אף שינוי קל כמו לדבר בעת אספת החברים בא"י (
וכדומה) [illegible] והחברים צריכים להיות לפי רוח היהדות לשפת עברית [illegible]
המדוברת, ותכנם יהיו לפי רוח התורה [illegible] באופן שרוח החרדים [illegible]
האגודה, שתעזרה [illegible] להודיע הדבר לפני ועד הרבנים שנבחרו לזה
[illegible] והסכמתם יקום דבר, בכלל כל דבר הנוגע [illegible] צריך להיות לפי
רוח החרדים, גם ראוי אשר כל אגודה ואגודה תראה לאחד את חבריה [illegible]
[illegible], כמו קביעות שעורים ללמוד גפ"ת, ש"ע [illegible] ונדומה. כל
אגודה ואגודה לפי רוחה וצרכה, ואם יעלה בידה לתקן איזה דברים [illegible] תיקון
בטקס העבודות [illegible], אך [illegible] מחלוקת ופירוד
הקהלות, כי גדול השלום [illegible] ברכה לישראל. [illegible]
אל כל החרדים אל [illegible] גדולי [illegible] ורבנו, [illegible] כי [illegible]
[illegible] בדבר [illegible] האגודה החרדית, לא [illegible] ולא [illegible]
[illegible] לא [illegible] תנועת הלאומית [illegible]
[illegible] הגדול [illegible] ההתנגדות לתנועה הכללית הזאת, כי
אחרי [illegible] כבר [illegible] ולהראות שבעולם לא [illegible]
[illegible] והרבה [illegible] הלאומית [illegible] כי ההתנגדות [illegible]
[illegible] גדולה ואחריתה [illegible] ההתנגדות הזאת [illegible]
שם [illegible] החרדים [illegible] כי לא [illegible]

על דבר שנות יעקב [כאשר לדאבון לבנו רבים מעבירים בן על דבר שפתם] ואולם נפשי
מדברת מאד כי כל גדולי [illegible] גורל אחד נגד עד לבי מאד, ומה שדמדו עד כה
מרחק לתנועה הכוללת הוא רק מספר ורואים פן ילך מזה דבר עבר יותר להיות
למורת רוח דתנו הקדושה. אך השתדלנו הרבה לנטע את האגדה [illegible] הנאת
ויש הנה תקותם תעדנו כי קראתם אשר נוסדה אגודה חרדית פה [illegible], אשר כל
האגודות הנספחות עליו תתנהלנה לפי רוח החרדות והעומדים בראשה הם שלומי אמוני
ישראל כי שמה וסר כל סרב מלבם מפני מכשולים כאלה ואתנו יבם לנו, ושם גדול
ישראל יתקדש ותגדלה בעיני כל העם ועז שלום ושלוה ישכנו באהלי יעקב ודגל
תורה ותנוסס בכל הודו והדרו על מרומי ציון, גם להם לדעת כי בעתם נדם לנו
ונעלה בזה הרבה לחזק הדת, כי בשנות האחרונות נתעוררו אנשה מבעלי רוח
הרבנים לוסד חברה להחזקת הדת, אין לכחד כי הדתה הזאת דורשת חזוק הדת
והשגחה על ענייני, כי בעוהר ענייני הדת הולכים ורפים יום יום, אולם ראוי
לשום לב, כי כל עוד שהעומדים בראש החברה הזאת הם נוטים למתנגדים הותר
גדולים להציונות, לא תאמנה ידותם תושיה, כי הציונים יתנחו עליהם קו [illegible]
כי רונתם לתתר מתנה, תורת הציונות ולא [illegible] שלא יחזיקו [illegible] ידם כי גם ישיבו
מכשולים על דרכם ואז אין ספק כי בדברים כאלה הנוגעים לחזוק הדת אין לבא
במתנות אלה דסקופין על פלאות כי אם בדברי רצון ופיוסין, ומה טוב ויפה כי
יראו ראשי מחזיקי הדת אלה למשוך לבות הציונים כי יובטחו לבם ו[illegible] אגודה
אחות בלב שלם. ועתה אתם ראשי ישראל ורבניו דבכל אתר ואתר, אליכם נעים
דבריו, הטו פניכם אליכם בבקשה כפולה ומכופלת כי תואילו לתת ידכם לנו
ולהשיב את אלו דעתם לטובת הציונות הדבר הגדול העומד ברומו של עולם לכל

והנה דניאל [illegible] מה שכתבתי כי אלה שיענתם בהמזרחי יכולים יותר לפעול בנוגע
לחיזוק הדת כתבתי פה בקצרה ואולם באורך מאמרי הרבה יותר הדבר בזה
והנני להעתיק פה תוכני הדברים כי הם דברים שיש, ידברתי עפ"י דברים
הם התקבלים על הלב שאם אמנם שכל הרוקדות שנוסדו למטרת חזוק הדת היו
חרס כידן שלא להמזרחים יש הרבה יקות כי יעשו לאין חזוק הדת והמזכרו, כי
יש לבלות אשר רק לו שני אופנים יש להרזיר לעוסק באלה הנוהגים קלות ראש
בענינים דתים ואסרים, או על כח רשיו בכפיה, או עוז שהם מטרים אל. ובנאל
רוח טובה שהשפיע עליהם בעניינים החמריים והכלכלים ולבלם שיהיו נכרים עליהם
ועל כן הם סרים תמיד למצותו ובכחו הנה יכול לפעול עליהם להחזירם למוטב
אולם אלה שהם לעצים להטות אזנם אל יותר ובדבר עליהם כי הם ודאי כי רק טלפם
ידרשו, ולאנות עשוים גם בשרי מוסרו אל לבם, ובלעדי שני האופנים האלה
אין כל תקוה לפעול פעולת החזרת למוטב,
ובדבר מזכיני כי גם משה רבינו ע"ה לא רצה להוכיח לישראל ולעוררם בדבר
השבת ושמירת הוסרי כל עוד שלא יכל שהרבה לפעול גם בלב השבת עצבת החמור,
ורבינו הרלוונקי הנקרא בשם רש"י הנודע לראש הפרשנים בתורה גם לזה כיונה דבריו
בבאורו שהת רוש לו דברים אלה אחרי הכתו את סיחון וכו', אמר משה אם אני
ונכונים קודם שיכנסו לקבלת הארץ ויאמרו מה לנו עלינו מה הטיב לנו אורבים אלו
לקנתר ולמצא עלה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון
ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחם. והאם הדברים שאמרתי כנהל
ומעתה אבין כי בשום לא תלוחו כל אלה להיטיב את הזמנה המוסרי אמרו אין שום
עם אחד מאלה, אין להם כח רשי שיהיו בידם לכף בכפיות ומאלות, גם

מעולם לא עשו דבר נגד הסכמת [illegible] האדמו"ר של [illegible] אינם מעוררים להם [illegible],
אינם יודעים [illegible] בכל הסם, ואין לפלא כי כחם של המפלגות האלה אינם יכולים יותר
מכחם של הציוניים וגם הציוניים אינם יכולים כ"כ [illegible] עפ"י [illegible], ודין
כי התוכחה איננה מתקבלת יותר [illegible] קולמוס בנעימה, ~~[illegible]~~
[illegible] והחלוש הרוחני של הנך הציונים והסגולה היותר בדוקה
להחלוש הרוחני והתנחה הוא הטלת ספק בכונת הציונים, ולומדים הם לבטל דברי
תוכחתו בטענה זו. [illegible] הדרך רק כבוד [illegible] שלנו ולא נדאג גם כן
חיי שלה שלנו שהמה חיים [illegible] ואוש דבר [illegible] ויכול, הן להרך לא נחסר
דבר כי לחוזנו נתן [illegible], ונאמנים לנו נשאר לו רק לדאוג הדאגה הזאת, ולגרום הנו
גם היא כולנו, והוא מוסיף עלה לדאוג דאגת ברנסתו ופרנסת כל, כי אין
דאג גם הוא [illegible] דאגת חיי שלה מדאגת [illegible] עולם, הדרך בתורתו ואמונתו דורש
[illegible] הוא מצא רק חובתו [illegible] ולא יותר, כי לא [illegible]
באמונת [illegible] ולא נקל [illegible] אבדו הקטנה [illegible] הטלת [illegible] החוזרי,
וטענות כאלה נשאות גם על המפלגות [illegible] רק בחוגי הדתי, אולם המזרחי [illegible]
מטרתו עוסק גם בהטלת [illegible] החוזרי, והרמת קרן כבוד ישראל, [illegible] גם [illegible]
בהטלת [illegible] הסופרי [illegible] תקוה גדולה שדבריו [illegible]. [illegible]
המזרחי [illegible] ההגדול לעשות בעד הרמת קרן התורה והיראה, [illegible]
נוסדו [illegible] המזרחי [illegible] תהיה [illegible] קהלות [illegible] נוסדו [illegible] המזרחי,
[illegible] גבה [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] נוסדו [illegible] המזרחי
[illegible] קהלו המזרחים [illegible] על החינוך [illegible] לפי רוח
התורה [illegible] המסורה ולא אני [illegible] אבל [illegible] אבל

המזרחי לא היו עושים [illegible] והיו [illegible] בכל השנה [illegible]
אגודה מזרחית נמצאו [illegible] מהמזרחים [illegible] טובות ואין קצה [illegible]
[illegible] שהמזרחי [illegible] ,

והנה [illegible] הוא המזרחי, מטרתו באופן היותר טוב [illegible] נוסדו [illegible]
[illegible] אגודות מזרחיות, [illegible] בסוף שנת תרסד, [illegible]
[illegible] המזרחי החל [illegible] מאה [illegible]
מאגודות מזרחיות, וגם [illegible] המזרחי [illegible] כי המזרחי [illegible]
המדינות [illegible] אשר [illegible] המזרחי ותקנותיו [illegible] נמצאו אנשים [illegible] אגודות
מזרחיות [illegible] רבות להרעיון הזה, [illegible] המזרחי
[illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] ההתנגדות [illegible] בזה [illegible]
[illegible] כי נמצאו מתנגדים [illegible] כי המזרחי [illegible] המזרחי [illegible]
[illegible] ואין קצה להשקרים ונגדים [illegible] המזרחי [illegible]
[illegible] להבחין בין המתנגדים [illegible] אשר כל התנגדותם [illegible]
[illegible] ובין המתנגדים אשר [illegible] התנגדו להרעיון, כי כל
אלה שהתנגדותם [illegible] אלה [illegible] להמזרחי, [illegible]
[illegible] התנגדו [illegible] כי [illegible] המזרחי אין [illegible], [illegible]
אלה [illegible] היו להם רק [illegible], [illegible] התנגדותם [illegible]
[illegible] המזרחי [illegible] כי [illegible]
[illegible] כי המזרחי היו [illegible] איננה [illegible] גם [illegible]
[illegible] של המזרחי, [illegible] בכל [illegible]

אמנם רק הן להם כל שלתקנה להורות אלו להמזרחי, לספר בה כל זה שמוללו להיות.
[illegible]
ותקלה הוריה מהכל, אותם שתי אגודות של היהודים [illegible] מעניינות מאד
הן יכולות לתת לנו מושג נכון מהכונותיהם והנהגותיהם, ולזאת שזרתי לספר
בם בדברי [illegible] ;

כשנודע המזרחי נתעוררו הרשה אנשי קאוונא ליסד אגודה מזרחית ועמדותיה
שהנכו עד גם אגודה בית תפלה ובחרו על ידם שחתמו עלו רמה [illegible]
נכבדים הגדולים לו ובקשתי שאומץ שמה [illegible] לדרוש ואם כי מאד לא רציתי לנסוע
אותם בוקר שחזק ועל דבריה חזקה היא לי. [illegible] ריקם לזאת הסכמתי.
לנסוע להודעתים מנה ביום ה' בבקר נסעתי מביתי, כי רכי האוליותי להתבונן [illegible]
נסיעתי ועל שקליתי הנמרצה לכי שמה ונתעורר בקרב [illegible] אולי יש בשרים
בגו אולי נתהוה שם אותו מחלוקת לרגלי הלדונות ולזאת משתדלים באמת ואומר
מאבדים היתי בירת מנה, לזאת הסכמתי להתאר בוולנא עד המסע האחרון מעט
בזלה לקאוונא, וכיון כל היום הלה כודו לחקור על זה, כבואי לוולנא נזדמן
שבקרני הרהג מהר' [illegible] [שהוא גב' מחברי ועד המזרחי] ובקשתי מאתו
לקאוונא לחקור אם אין שם אגודה מחולקת ואך לו אמר בכן, ורק אם [illegible]
, כי אין דבר עוד והודיעני ש"ג לזמן אבל [illegible] האחרון לקאוונא. והוא
נסתר לבקשתי ונסע והודיעני ש"ג כי הכל על [illegible] טוב [illegible], לכן [illegible]
נסעתי ביום [illegible] בבקר דברתי את הרב הגאון מהר"ל [illegible] והתפ[illegible]
אותו, דברתי והכל הוא [illegible] ונהוג [illegible] [illegible]
אנשים, ובקשתיו לדרוש [illegible] [illegible] [illegible]
הגם [illegible] בזה שונות, כהגדה הזה [illegible]

אנשים לבנה מ', נלהגוני סוגר לרגלי תואר כי רמה מאוד אנשים עומדים [illegible]
[illegible] ונשאלתי [illegible] כי כל אלה הוכרחו להשאר בחוץ כי רבים אין [illegible]
[illegible] כי הוא [illegible] [illegible] ונשרכתי [illegible] ראיתי כי הנבונות [illegible]
[illegible]. כל הפנויות והעמדות [illegible] רק [illegible] ורואה [illegible]
[illegible] כי קלה הוא [illegible] [illegible] ורגל [illegible]
[illegible], [illegible] כי כן דרכו [illegible] [illegible]
[illegible], אבל ראיתי כי לו הוא דבר [illegible], כי גם [illegible] [illegible]
[illegible], ולזאת האולותי [illegible] להניח על כבוד על הרבה, [illegible]
[illegible] האולותי [illegible] אבן [illegible] לתת לו [illegible], [illegible]
[illegible] ראיתי כי [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible] וספר [illegible]
חשבתי כי הוא [illegible] והוא [illegible] ויתקרב אלי. כשנגש אלי ראיתי כי [illegible]
[illegible] והוא [illegible], [illegible] [illegible] ואמר לו [illegible]
[illegible] להנהיג [illegible], [illegible] [illegible], אשר לי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ראיתי כי [illegible] [illegible]
כי ראיתי [illegible] תתעורר [illegible] [illegible], [illegible] קטנה היתה [illegible]
[illegible] הרוח אשר אלפי אנשים עומדים [illegible] ורבים [illegible]
[illegible] האולותי [illegible] [illegible] [illegible] ורחוב
ולעבור את המקום הזה כי [illegible] רק [illegible] [illegible] [illegible] לא יכבשו
[illegible] ויכול להגיע [illegible] [illegible] וקשו כי [illegible] חיי [illegible]
[illegible] אינה שאין [illegible] [illegible] [illegible] אנשים [illegible]

בסכנת את חוש אינם הוא השלום נפתח אותו ולא שמר לדבריו ושוב הזכיר לו
בשיחות שלמה ובחוצפה יתירה כי לא יגרע זכותו רק טוב שאנו עוזר את הרב
וכל הקהל שומע ורואה ומשתומם על החוצפה הזה ואכן כי עשו רעתו מלאות הדת
וכן נדרה את נדיבה, וכאשר כבר קצרה רוחם מלשמוע והבינו כי הדבר אתו
פשוט אנכי עלו אינה על הבימה ונשנלו מטרת עלותו על הבימה רבו לבוא בו
כל חמתם אמרתי להם כי אם יגעו בו לרעה גם באחת משערותיו אעזור מיד את
הבימה והבטחתו לו שלא ירוצו נגד עליו ורק שירצו לרדת מעל הבימה, אנו הגלו
לבקשו מדברים רבים שירד מעל הבימה והלכו להם הדברים האלה שהשיגו, אך
ראו כי הם ונרדמים לבסוף מעל הבימה בחזקה ועוד עלו עוד אנשים ועזרו
כוה, נראה האיש הזה שרצונם לסחבו בחזקה הפיל את עצמו על רצפת
הבימה בפשטיבים ורגליו מחוץ הבימה, ותפס בידו כנפות הבגדים והאנשים
שהיו שם לבל יוכלו לסחבו משם, וגם בעדי לא נוכל אותו, וכאשר כי גדי
היו טורנין היו נחת אותו ותפסו כורו, וכיוחלו והרימו מן הרצפה בחזקה
אתו בכל כח בכנפות בגדיהם עד כי קרע כמה בגדים, וגם הוא עצמו שלו
קרע כנפה שלומה [illegible] אז הזהרתים עד הבקש
כי ראו שלא יוכלו [illegible]
מהאנשים היו כמובן [illegible] כל שכולם היו נפוצים והבהלת ונכסף [illegible] היו
גדול נפש, וזאת היתה דאגת ועלו גדולה מאד, [illegible] הזהרתו [illegible]
הזהרתי גם תשלת, אולי נסיגו בו לרעה ועדנו אנשים זוממים עליו
כי אולי יש מאנשי חברתו שם ואז תגדל הסכנה מאד, לכן הזהרתו ונגרתי
והזהרתי אותו כי הוציאהו שלם בגופו, כי הם לקחוהו בכנפות בגדיהם

והורידום הרחק מעל ראשיהם, והם מסרוהו לאחרים שהרימוהו גם בידיהם מעל
לראשיהם, וכן מסרוהו מאנשים לאנשים וכולם נשאוהו בידיהם מעל לראשי
[illegible] כמה פעמים בגבולה עד כי נדמה היה שהוא פורח באויר, ובאופן כזה
הוציאוהו מבנה"כ וגם סגרו אותו על מסגר שהכניסו שם כפרוזדור [illegible]
שהוציאוהו ושכבר הוצא מביה"כ ולא ענה לו כלל אך החולנו לגרש [illegible]
את דבר. למחרת כשמע היתה העיר כמרקחה וכמה וכמה אנשים באו לבקרני ולהביע
לפני צערם מהמאורע הזה וגם כמה מיותר נכבדים שעיר הנזכרים [illegible]
הרשיון באו אלי והביעו לפני גם צערם מהמקרה המעציב הזה שם זה רבו
הרצונם כי הם התכוונו מכבר לזה כי לא [illegible] דבר ובאמת לא יכלו [illegible] מאומה
כי האנשים הידועים הם הם שהוציאו המלשינה הנוראה [illegible] האיש
הזה [illegible], המשלח הזה [illegible] נודע [illegible] עוד יותר את לבבי
להוסיף עוד [illegible] להתחזק יותר באמונתי שהרשיון הזה [illegible] דרכם של [illegible]
במנוחה [illegible] משתמשים כי כמה גבורות [illegible] סכנו חיי כמה [illegible] נפשותיני
[illegible] עת אזכור במאורע הזה אלא כי תהלות [illegible] להקהל הנסים שעשה [illegible]
עד הסכנה היו עלו שיהרגו כמה וכמה אנשים, [illegible] שאין [illegible] גדולה מזאת, [illegible] ודבר
הדברים קטנים ופעוטים לקרוע בגדים ולומר על כל [illegible] כשם [illegible]
הדבר הזה גרם לי שהתמהמהתי שם עד [illegible] כי בני [illegible] ולהראות לי [illegible]
[illegible] ולא נתנו לי לנסוע עד [illegible] כ"ב פעמים [illegible]
שם. בגופי [illegible]
הכל רחוק לדבר מהמאורע הזה [illegible] הרבה אנשים, [illegible] להעתיק [illegible]
מהדברים האמורים שם, - להרב הגאון הגדול נזר תפארתם ועטרת־ראשם [illegible]

כשה"ת נדחק ר' רינגלר חוזק נורא - כשהתאספנו אנחנו חברי אגודה הציונית
,"קדימה" לאספה [illegible] שיש לנו נדון מה לעשות, הנדבה והחונכים
היתירה שהיונה בבית-יקבץ [illegible] בעלות רום כתר הבינה להשיב מדברותיו
על ציון ומקראה, ומאד הצטערנו על מקרה הגלות טהור הזה, ושפה אחר החלטנו
להגיש נראה מעלת כתר וגאונתו אגרת-זכרון זו להביע את רגשות השתתפותנו
בצערו של כתר: את גודל לבנו ושאט-נפשנו ולהתנגדותנו השלמה לאנשים נבזים
ושפלים העוברים גבול הנימוס ודרך ארץ-ביחוד עם זה המעשים את פלאתם
והשתוממות על עזרתו ואף לו רום מעלת כתר וגאונתו שהראה נגד כל הקהל
הגדול שלא נפל רוחו הנכון בקרבו ונשאר על עמדו ודבריו הכן להשמיע מדברותיו
המחוכמות שאלפי אנשים שתו אותם בצמא ביראת הכבוד ובאהבה רבה - והנקרב
הזה מחזק את בטחוננו כי רום מעלת כתר עוד יוסיף עזה ופעולה למען ציון ארצנו
ויחזק את דגל ציון בקרבנו אבל שום לב אל המנוולים שאינו נוגע על דרכם דרך הסלע
ציונה.

ולזכרון הרינו חתומים בשם עשרה רוטלקופה הלאומית —

ולז כאן הרבה חתומים

אחרי החתימות

רחוני אנו [illegible] ומלך [illegible] ציונית
קדימה [illegible] שנת תרס"ב אדר ב' יום ו' -
ועתה אספר מה מאורע השני.
אחרי התוספת הבחירות בשנת תרס"ב [illegible] מה [illegible]
שהוסיף מאה ושבעים] על הקהל [illegible] בשנת תרס"ג [illegible] אחת [illegible]

המזרחיות שהיו שם החלוק שהמזרחיות [illegible] גם הקונג' כולו מהמזרחיים וכל
הנדיבות פעם אחת בכל שנים ואחרי שהקונג' הרבה מהלאומית הוא גם כן באו
בכל שנים ל"ג והיו הקונג' מהמזרחיים בשנה שאחר הקונג' מהלאומיים וכן והולך
אחר שנה בשנה ג' ו' והיו הקונג' מהלאומים ובשנה שאחריו מהמזרחיים. ועד
החלוק משך בשנות תרס"ד והיו הקונג' הראשון של המזרחיים ונבחר אז לזה
עד מעשרים אנשים ~~[illegible]~~ מנדיבות שונות שעליה [illegible] לספר כל הקונג' [illegible]
[illegible] הגבלה הזאת והמקום ויתר הפרטים השייכים להקונג' וראוי מספר [illegible]
כתוב [illegible] הפרטים האלה ונשלח להלשכה המזרחית בלונדון [illegible]
כיתר [illegible] כל השאלות השייכות להאספה ונשלח [illegible]
כן [illegible] והזכרונות [illegible] פרטים [illegible] בשנת תרס"ב [illegible]
[illegible] רוב [illegible] שפרסבורג והזמן הוגבל ביום ג' אלול, ואם כי [illegible]
[illegible] רצון מהחלטתם [illegible] אבל אחרי [illegible] הסכימו רוב [illegible]
הכרחתי להכנע להחלטתם, ואמנם דבר אחד [illegible] כי [illegible]
[illegible] נכבדי העיר [illegible] המזרחים [illegible]
את הרב שלהם אינו מנגד לזה שהקונג' והיו שם [illegible] ראשי [illegible] הקהל
אינם מנגדים לזה כי אם יש מהם התנגדות [illegible] כדבר [illegible]
את האספה וקבלתי [illegible] תשובה כי הוא אל הרב ואמר לו כי [illegible]
להיות האספה [illegible] ואינו מנגד לזה כלל ורק הוא בעצמו לא ישתתף באספה
שנוגע לראשי הקהל [illegible] אינה שהם [illegible] רצון מזה שהקונג' והיו שם [illegible]
[illegible] שיחתבו בעצמו, ואמנם גם אלה שלא נבחרו חלק בהקונג' [illegible]
התנגדות [illegible] שהקונג' נהיו שם, [illegible] את רוחי [illegible]

לעסוק בהם בענות הדרשות, כ״ט סיון תרצ״ז ויום קורא [illegible] זה [illegible] כבוד הקהלה [illegible]
[illegible] להרב הגאון ראב״ד נ״י, [illegible] ה׳ [illegible] אסיפת [illegible]
[illegible] שאנחנו [illegible] כי [illegible] גם [illegible] להגיע [illegible]
[illegible] שיקח חלק באסיפה [illegible], [illegible] כי [illegible]
חובה לנפשי לכתוב [illegible] הזה [illegible], והנה [illegible] האסיפה נדחה [illegible]
של [illegible] ה׳ [illegible] של יום א׳ [illegible] אלול, [illegible] ה׳ [illegible] אלול [illegible] האסיפה
[illegible] הכהן [illegible] שאחד [illegible] הזה [illegible]
[illegible] לפנים [illegible] הקהלה [illegible]. [illegible] ה׳ [illegible] אלול
[illegible] שהיו [illegible] שם [illegible] להקהלה [illegible]
[illegible] אנשים [illegible] כי [illegible] [illegible]
[illegible] על [illegible] הרב [illegible] [illegible] אחד [illegible]
על האסיפה [illegible] ועל [illegible] כמו [illegible] ונמה [illegible]
[illegible] הרב [illegible] שם [illegible] מהאסיפה הזאת [illegible]
[illegible] ואמרתי להם כי [illegible] כי [illegible] האסיפה [illegible]
אבל [illegible] דבר שאי אפשר, [illegible] וזאת [illegible] [illegible]
[illegible] אפשרות להקהלה [illegible] שם, כי [illegible] אחרי [illegible]
[illegible] על אוסר [illegible] כי [illegible]
הקהלה, וגם [illegible] לתוצאות [illegible]
[illegible] כי [illegible] כי אנשי העיר [illegible] כי
[illegible] הרב [illegible] את דבריו [illegible]
[illegible] וזאת [illegible] זה [illegible] על [illegible]]

הספריה הלאומית ירושלים

1892
1896
ИЗЪ БУМАГИ ДОБРУШСКОЙ ФАБРИКИ
КНЯЗЯ ПАСКЕВИЧА
Учен
класса
ПИСЧЕБУМАЖНЫЙ МАГАЗИНЪ

סגורה
אור עינים
א
העתקה ראשונה

אר עיון
א
העתקה ראשונה

א
העתקה

1
[illegible] 2

עד שנשאר מקום לקרא את החזיון הזה בשם יצירה חוגגת מתוך הפלאות הלב ומדכא את הרוח עד דכדוכה של נפש,

עד עתה לא נעשה עוד דבר להגשמת החלטה הזאת [illegible], כן כמו לא נעשה דבר, אבל מדוע לא נעשה דבר? האם יען שלא נתברר עוד נחיצותה ותועלתה, חלילה ומלבד הכל יודעים נחיצותה הכלכלית ותועלתה, ובכן לא נעשה דבר רק מחוסר אמצעים (ראשון) הנה כי מחוסר אמצעים אי אפשר להוציא מפעל רב הערך כזה לפעולה; ראשון הנה מכאיב את הלב ומדכא את הרוח. ~~ההרגש הזאת אשר רב כחה לפרק את הלב~~) ההרגשה הזאת אשר רב כחה לפרק את הלב ולשבר הרצון היא עוד [illegible] ואפס [illegible] הדאגה הכללית הקוננת בלבי [illegible] הנשגבה [illegible] [illegible] [illegible] שלרגלים [illegible] שלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] נתרבתה [illegible] [illegible] [illegible] אלפים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] גדול [illegible] עם [illegible] [illegible] [illegible]) להוסיף עוד [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible] והנה [illegible] להוסיף [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ וגלות אלה [illegible] [illegible] [illegible] והתכנסה לא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לרגל. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] להבין בין תבלת [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הוא דבר שאי אפשר, ובין [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] רק אלה העומדים [illegible] האומה שאינם נותנים לב לתקן את המעוות הגדול הזה ואת [illegible] הנראה השוררת [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כנראה [illegible] [illegible] אלו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] או [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

דבר הישיבה המאוננתי ז"ו נמסר בעתו. הפעם נכונה אנכי להבטיח מראשון הזה, ואמרתי
כי הדברים ההם ראוים להשמע גם עתה ואולי עתה יש עוד יותר מקום להדפיס
אלה כי מאז ועד עתה נתוספו עוד הרבה משלחות ישיבות וקבוצות [illegible]
כאלה לכן אעתיק פה את הדברים ההם: הנה בימים האחרונים התחילו הכל מרננים
אחרי רבים מהמשלחות ואחרים הגיעו לידי כך, עד כי היה מהלכם [illegible] ולולת
כאלה המשלחות את משלחיהן לכל רחבי ארץ ואוספות כסף לאלפים בעוד שמצבות
אינן כלל במצבן כי יש להן נכתים מספר, המתגלגלים מארץ מעבר הים [illegible] מן
להם מורה ומנהל, רק כדי להורות לכסות ערומים ממחזיקיהם, שונות שונות כאלה
נפוצות מאד בקהל והיזק גדול מאד, כי אם כלל נכול להודות כי יש אנשי הגדולות
בהשגחות הללו, אמנם והיו אנך שבוי זה אשלונה הן כוה הישיבות הגדולות והטובות
באמת, ונרון זריכות הן להלקות בשביל הישיבות הזקופות ההן, ואמנם הישיבה
הזאת אנך יש להשגיח על העיון מכל מדוייה [illegible] זה בסולם לזה לנסב ועד כלל [illegible]
לכל הישיבות הנקראות בשם ולהורות על תקנן ולהדרן ברבים ונגד הקהל, ואחרי
[illegible] התמשיותה של כל הדבה [illegible] נכון [illegible]
שנונה לראות בהתמשיותה של הדבה הזאת [illegible] והסקירה [illegible] ורבים
מתגברים בה והקולות ורבון והישיבות הטובות נלקות בחסר [illegible]
גם בהוה ואין נחת אין אופן זה כך אחרות קולות אם כי הישיבות הטובות [illegible]
והם [illegible]
[illegible] התפלות בסקירות למו עלהן ולפקדן, והיו גם זה לנמולת דלת דבני
ההשגחות השונות והועדים השונים, ואנחנו המנו אופן הראשונים הפונים. לכל
אלה אשר הדאגה מאד קום התורה מוצאת מקום בלבות והודעות כי התקוה
הבונדות והאחרונה מקומה של תורה היא רק הישיבות, לכל אלה המני קוראים

את הקריאה הגדולה הנאמנה כי דלתות ישיבתם פתוחות לפניהם אנשי
הבינה ומאו ונתחנו אותה לברכה והתחזקו בלי מרחות ועד אחרית הרואיו
משפט את טוב ואם כן אין אנו דורשים אמון בדברינו בלבד, אנו דורשים אמונו
בקורת תרומה של עיני וכמו כן ונראו ושמעו ושפטו והוכיחו ונגד הקהל, אם
נכונים דברינו ואם לא! כי בעיון נדאג לבנו לראות את רב הנדבות והנה אין דרות
במשפט ואין בזה כלל נדבותיהם והרי הם מרוצים ברובם את תרומתם כדי להבטיח
אותם חושבים ורוב כזה לאסון לשונו ולוסדי שורפה בלב הישיבות, חפלים אנחנו
כי כל אלה המרוצים לבדקתם את תרומתם ולא נאה נדבת נפשם ומתנת לב, כי של כן
ולכבוד נתתם את ערך ישיבתם ואת רב טובה, ולגאת אופן המני מודעות עוד
הפגע לסני הכל בם ולבוון את ישיבתם ולבקרה כלו כל זה אפנית ורחמים להודיע
עלוו משפט ברבים, אונו נדון הכל כי יותר מה שאנו מספרים בספרה הרי הוא
במחת ובפועל, ולא עוד תדרך ישיבתם לראות עלו אחריות של אחרים ולא עוד יעסקו
חלקה בשביל קול זה או אחר, ותקותם חזקה כי עוד ימלאו רחובות פרידות ועוד ניקחו
עלנות את השבועה הזאת ואחר כמו אנחנו עלנו לראות את מעלה נדיבו והטובו
הימי לעבודת התורה רב יותר מחובה מנדבים אחרים והי שפרם בראלונזין
מי יתן והקדוש האנשים האלה להענות לקול קריאתם והיונו להם עזרה תודה ושבחה.

חנו או עברו ב' שנים ויותר, והועד טרם נוסד, אם כי דרוש לעקרים של אנשים יקושים לא היתה
הראשית. בקול קורא דמדבר אבל בזה לא עלתה עוד אחרונה להמחלה הכללית שלחסר אמצעות לכל
הישיבות בכלל ולישיבתם בפרט לדעתי אם לא נוסף וועד כלל כזה יש לחוש שבלב החוזר
של הישיבות ותרופה יום לאט ואחריותן של הישיבות כי ישורנה ובעת הזאת אשר קולו של יעקב
נעצם רק בה וישיבות ובהקמנזים יהיו כלל הישיבות כמולה של תורה חלילה, זה רצונו אשר

כל אנשי לב אשר כבר התעוררו לדאוג כזה בעד ועד
אם כל הטובות והאומנות של רוטשילד ושל סבלתן והחסר אידיאלית פאה זה לנו [illegible]
להתאונן אחרי הנצחונות ותודתנו היא כי בפה מהודאות של כל הציונות כי [illegible] בכל
הנסיונות והנצחון העקרות היא התמונה לתלמידים [illegible] כמה שלא תהיה גדולה הנצחון
האדם והתמונה לתלמידים נוגעת רק לספר לעשות הנצחונות של הראש ונוגה להתחיל
לעברית וללמודים הכוללים ומנהלים ושעשוע דירה הספקה האורה הנצחונות הלשנה נסיונות
ועוד ועוד, כבר פעמים לשקוע עזר ותמונה מאינה והסדים התלמידים בבתי ספר שלמדנו
עם למודים עבריים ולשונות הכוללים לא יותר יפני שהלמודים האלה נלמדים בעזובתם אבל
בקשתי שזה ריקם לא הביטו גם על תוכחתי הנמרצה שכתבתי להם [illegible] מראים כמון מאד
על למוד התלמוד כי ולא זאת כזה נגרע חלקנו מעלה תלמידים להם, וכאשר מלמד
שכתבתי דבר הנחוצות מאד כזאת כתבתי כי גם עתה נראה לנו ועשה באמת
שהנה שלמדנו ללמד עברית וכוללים כבר הלמוד מתלמוד ובוסקים הוא הלמוד
העקרי והנוסח כי זה וכבוד כולו לכל כמה שהלמודים העבריים והכוללים אינם
וולצים עוד כל וכל, ומעט מהדברים האלה הזכרתי בחוברת קול יעקב ו[illegible], בכל
אשר אני עמד למראה הנהדר אשר אני רואה מסביב, והנה פה ושם מתבוננים
בעתרים שונים בעיננו לשם הספרות דלת הלשון העברית ודברו ועוד עיני בקרב שני
העולמות, הנה סוף סוף ולבד אני במעמקי נפשי כי כל אלה עוד ועוד היא כעדנו ולא
להם בלבד נסע נס ולא מהם בלשון נכנה הנשמה ההיסטורי נברתונו למדי, כי רק אלה
מבינים שלא את כרשם בתורה שכתב ושבעל פה רק הם כמעט בדל להוראת תורה
ומהם נושעה אומתנו תשועת עולמים ומה יקרו לנו דברי רבינו כולה [illegible]
הברכה ותורה עולם נטע בתוכנו זו תורה שבעל פה כי רק התורה הכתובה והמסורה

הוא חיינו ואורך ימינו עד היום וזה נשגב תמיד עד העולם, הלא כולנו יודעים כי
כל אלה שפנו עורף לתורה שבעל פה ומחזיקים רק בתורה שבכתב ומאז עזבו לנו ולחם עולמים
על כנסיות, ואף אופן בכל לאומית מזה שנתרבו המוסדים להרבות את ידיעת השפה
העברית מבלי [illegible] תוגה, בראותם כי לא יועיל לחזק גם למודי תושבע"פ, ולזאת אשר
נתתי את לבי להחזיק את למודי התורה שבע"פ, ובטוחתם אני שלומדים אותם [illegible] למודי
עבריים נכונים קבענו מתלמוד תושבע"פ ולמוד עברית וספרו. והנני מתגדלים להקהלת את
התלמידים לחיי מצוות התורה הכתובה והמסורה ולעשותם למחזקים ברוח ונפש. על פי
משאלת ישראל [illegible] ורוחניותו, ולזאת אופא אני דן לכל חובה את כל אלה המוסדים [illegible]
והחנוכים התלמידים בכל עוז את כל חיינו הלאומיים ומוכחתם אני יקבלו זה, רואה
אני ברוח כזה עלות דין נורא. אם לא מה שרש בותר פרי השפה לחשבתם שכל
התורה המסורה שלמקרא בה, כי נך ומכך ראוי הוא חנוך זה לנוער. וכאשר לא
היונו מה שהיינו לרבים להלחם ולא עזבנו את חובתם המוסרית ולעשות מה שהננו
כרעננו לעשות אך הוא עולם אוצן למה [illegible] שהבעתי פה לפני אוזה מבחורי אומתם
מובלו ומנוער שקראו לו דרור מההולכה היינו לעוד אותה ועד שיקבל עליו באמת הוראה
[illegible] שהוא ולבד עולם רק להבנה הראשונה להשגות כמעט פקוח על ההנהגה הפנימית
ובברכתי זה בחוברת חשבוני ולא את, ארוממה הגוש לווי הזקנה וכח אין כי לספל
עלגאות, בכל דבר לא נתננו לבו להפטר מעבודת הקדש ויקח עליו את כל טרחה ומשא
של הנוער. ושקרנו על מדמות אותו כל שלמה ואת כל עתי ואת כל כחו, הרבה עמלתי והרגש
ונעתי עמד אחרש לתה כדברי להבוא את שובתם לדורות זכה עכשיו קדמום מרודים עלה לא
דבר זה, אך לא שנר אני בו לקחת בעד המדברו ולא הכרת תודה אני מלודים כפך
עלי זה. גם אין את נפשי להיום לנצרו עול העבודה הזאת, העבודה עליו ומנואותו

הטובות הן הן שברי החיים ואותן נפשי מבקשת, כי עוד עתה כי [illegible] שאין אני
נכון כעלה להקריב את כל אשר בעולמי על מזבח ושמחתי הגדולה, רק אחת אני [illegible], יש
לי הרשות לשקר לאמר: וראו נא כל אנשי הרוח ונדיבי הלב אשר [illegible] [illegible] את דבר
בלבלות הבית הגדול הזה חומר ויקרתו לו דרור מהלכה היום [illegible] אשר אוכל להקדים
את כל [illegible] לעיני תוגה פנימה, ובוא נא כל האנשים הגדולים האלה [illegible] [illegible]. ושקף
[illegible] את הדרך לכלכלת של היסוד הגדול הזה [illegible] את [illegible]! [illegible] התפתחותו
השלמה, ובוא נא כל אלה ויתנו [illegible] לבסס ולחזק את המכון הגדול הזה לתורה
ולתעודה שעתיד יכוננו בארץ [illegible] [illegible] עולמית — או אז ועלה [illegible] על פסגת מרום
התפתחותו ותעודתו והיו לתהלה ולתפארת בישראל, [illegible] [illegible] [illegible] הכולל.
זה רצון [illegible] [illegible] כולם [illegible] [illegible] לבד אתר [illegible] [illegible] [illegible] אשר
[illegible] [illegible] את [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ועלה [illegible]
מעלה, [illegible] [illegible] [illegible] אותם כי קראתם [illegible] [illegible]
רק [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] את [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
עוד קודם שהדפסתי הדברים האלה דברתי [illegible] [illegible] [illegible], וגם אותו
שהדפסתי [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] דברתי [illegible]
עם [illegible] [illegible] [illegible] ואיזה [illegible] [illegible] להוציא הדבר הזה לפועל, ואומר [illegible]
שרי הזה [illegible] [illegible] [illegible] את הרעיון [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] הכל [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הגדולה [illegible]
ובדבר [illegible] הספר. [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] לצאת [illegible] [illegible] עד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לקבל [illegible] [illegible]
הבאים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], וגם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ותנו לפני [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
הכספים להגדיר [illegible] [illegible], כל פרוטה ופרוטה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על נכסים. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], ויש איש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ואם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] את [illegible] [illegible]
גם [illegible].

עוד יש לי הרבה דברים [illegible] [illegible], אבל לא רציתי להאריך יותר אחרי [illegible]
[illegible] מהדברים האלה [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] רק [illegible] [illegible] להעבר [illegible] [illegible]. ודרכו [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] הדברים האלה [illegible], [illegible] רק [illegible] [illegible] האלה [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] ואם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] איננה [illegible]
[illegible] כי [illegible] [illegible] אותם בני [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible] והיו [illegible] [illegible] [illegible] גם
[illegible] [illegible]
הדברות האלה, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הדברים האלה איננה [illegible] [illegible] [illegible]
אם [illegible] [illegible], ואחרי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא רציתי להאריך
עוד יותר [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הדברים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] לספרי זה, אינני רואה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] והלכתי, כי ספרי זה
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הנוגעים להלכה, [illegible] [illegible] [illegible]
בהלכה, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] דברים הנוגעים
להלכה [illegible] [illegible] [illegible] ואחרי [illegible] [illegible] [illegible] בהלכה [illegible]

כבר נעדנו לידי"ם ספרי של"ה [illegible] עד הוא ע"כ אין לי זה לדבר ביותר דבר
ספרי נה, [illegible] ראותי יש לי להדגיש איזה הדעה הנוגעת לספר נה ביותר
ובמה שירצו הקוראים ~~שבדברים~~ שבהדברים בעניני הלכה שהבאתי בספרי נה בוונתי שיהיו
לדוגמא לכל. מהם אין לשאול בדרוש ההלכה והאגדה ביחד, כי גם דעתי לפרט זה
להתחלבות של הלכה ואגדה ביחד בדרוש סלותו לי בזה דבר לעצמו, כי ראיתי שהרבה
יש בכונה רבה מההשתמשות בדרוש בההתחלבות הזאת. יען כי ההתחלבות
הזאת בדרוש תבוא מידי על השומעים ולזאת יש שבדרשות כאלה יש לפעול
גם בנוגע לעניני מוסר אחרי שהשומעים נוטים לדרשות כאלה וקולטים אותן
בהרבה בדרכה תמיד. ומן נה ובאו פעם רק רבים גם הדברות הנוגעות לאוסף. ואותם יש
לבלת אך להשתמש בההתחלבות הזאת באופן שיהיו בה הלכה והמוסר ביחד ולא נזה
את לב. ופעל בזה גם לדרושים כאלה, והגל כי סלותי זו בדרך אשר אוכל לומר כי
בזה דרך הקודש נקרא לה ולזאת הבאתי בה דברי הלכה כאלה, שמהם יש להבין
נכונה כוונת מאופן ההשתמשות בדרוש בההתחלבות הזאת.

להראות שרק הדבר שהדברות הדרושים האלו לא נספקו עוד לתת מושג
נאמן ממהותו של ההתחלבות הזאת ותועלתה, ובמאמרי בדבר אל הקוראים
אשר בראש ספרי אלה ובהקדמתי שם דברתי מזה בארוך ולחסר הזה אותו
אלו עתה לא עמוק אשר זונה דברים הנוגעים לזה במאמרי דבר אל הקוראים
אחרו שדברתי שיש לראות שההנחות שבדרוש [illegible] בהן בדרשות [illegible]
ומנקודות עוד שיהיו מקום להשתמש בהן גם בהלכה ובזמנו של רז"ל מדרכו לבלי
להשתמש בשום הנחה כו' כו' [illegible] כי עד לא אראה ואשרון אחת [illegible] והבחונה
היא לראות אם יש להשתמש בה בעד מקומות ונירוב בעניני הלכה. ההלכה

שאלה מקום גם בשערי ההלכה היא הנתה אמתות דאין ספק. ובהקדמתי שם דברתי
לא זוה ואחרי שהנכרתי כי זכה רבים השתמשתי בדרושתי בחקירות והנחות כאלו
שהשתמשתי בהן גם בעניני הלכה כתורתי [illegible] וכו'. כי דרכי ההלכה והאגדה שלובים
ואחוזים זה בזה ורזו אחד והלל עליהם זאת יבינו גם הקדמונים ובפרט יש לנו ראיה וגם
ספרים שנועדו לבאר רחל באגדה ובמדרש עלו ועלו ההלכה, כי אמנם נעים לשמוע
איך שההלכות והאגדות מתחברות אלו לאלו ונדבקות אלו באלו ודרשות כאלה עושים רושם
על אזן שומעת, אולם כל נורל לבחוך אות האמת כי כמה מהספרים האלה אינם מוצאים
מטרתם ואינם יכולים לעמוד בפני עיונו של השכל הישר כי הם בנוים על דלת
הסברות באויר, ורבים מהם יש אשר דבריהם נראים את האזנים אינם מתאימות
ההלכה והאגדה. עוד יסלסלו [illegible] ואונים ואוקים הרין [illegible] דבך שהם נכונה לבנין הקדש
ואם לא, אחרי שגם ברחול לנו שחברו את שני אלה בתואמת הקדש ולמדו אלה מאלה
ולזאת שמו לי למטרה מיוחד לבנות כל מאמרי האגדות והדרשות על יסודות מוסדים אשר
נלחו לבוא ליסודות ולאורו בפני גם בהרלו ההלכה, ומת אחד מנע על כל ספרי הן
בהלכה הן באגדה. ובהורה שם [illegible] וגו'. ידוע שבכל עיונו בגל ובמד שראו לאור
ההלכה והאגדה ביחד כי ראו לקחת נושא נה שכלל הלכה ואגדה ביחד כי אמנם אין
השואל תמוש רבות מחברים ועיונות נפלאים כמו שמושל שמתאחדים שני דברים
שבבי תבונות הם רחוקים זה מזה בתכלית הרחק, וההלכה והאגדה הם שני נושאים שונים
הרחוקים זה מזה ולבאים ובלח ביד הדרוש לשלם ולאחדם יהוו הדברים סרבים מאד על אזן
שומעת, ואותם יש לנו הרבה ספרים שנתחברו בזמן הזה כי כוללם דרושים של
פלפול אבל הרבה מהם לא הצליחו כל כך כי היו דברים נפתלים ועקומים ולא לבך
שהשומעים לא ישיגו את הנטיות הראוי, כי עוד נראים האזנים ושורשים שרשי בלב

ואולם אם יש ריב הדורש לברר חקירה אחת שבדיאלקטיקה הוא חקירה נזרה
ונבגדה ולהטותה גם לעניני הלכה היינו לה ראות כי יש איזה עניני הלכה שנוסדו
ע"פ על חקירה כזאת ואח"כ וראה גם שגם כמה מאמרי אגדה ומדרש יתפרשים
ע"פי החקירה הזאת דברים נפלאים יקרים ונעלם עד מאד והדבר ירנן בנה לנו שאמרו
מי שקדי והצד הוא דין ההשתלשלות הזאת ונשתמש בה לפני תלמידים הגונים
שמפני נתכשלו במחשבותיהם כולם גבה בקושיות וחקירות ועמדתם בזה על מבוכה
הזאת
תשובה וכל להבין את דברם כפולה ומכופלת, כי היסוד העקרי בהשתלשלות הזאת הניחו
אנשי התורה הגאונים ~~[illegible]~~ מצאת שתחומים לגדולה שתהא עלינו מאורע
כי נהי מקום להשתמש בה במקומות שונים, וביחוד יש לשים לב לשני הצדדים הללו
המסתעפים ממנה ענף ההלכה וענף הדרשות, עפ"י ~~[illegible]~~ הענף ההלכה יש לכיור איזה
ענינים בהלכה, וכמו ענף הדרשות איזה ענינים באגדה ומדרש, וקורי ההלכה והאגדה
המתנגדים משורש הגיוני הם תמיד דברים טובים המתקבלים על הלב מאד ושרואים
ואמונות, כי הנבואות מתנוססות תמיד להשערה ובאמת כנה נדלו התלמידים לסור
להם מסלה ישרה הן בכלל והן בדרוש וכל זה האריכות אין הנסיון מצא שיסודתי הושגו
המי יגיד בכל שפת [illegible] לפני התלמידים [illegible] ודרכי הקדמים אותו הנתב
הגיונית ולברר על ידה איזה דברי הלכה ואולי גם דברי אגדה ודרוש וכו' שהמי
מקור את המאמר שהקדמתי ולפי רוב תדוש בהלכה הולכים ונמשכים בענין אחד
בכל הזמן כי בהתמונה שהמי מגיד לפני התלמידים בהתחלת הזמן המי מתחיל לדבר
בענין אחר השייך להוספתא ההוא שמתחילים ללמוד ואח"כ המי עוסק בכל [illegible] יפת
ישכח בהמשך הזמן הכל הנ"ל וכבר המי [illegible] בכל שבת ענין [illegible] או חקירה
הגיונית חדשה המתחדשת להזמן שהמי עוסק בו והמדרשים ההגיוניים גם דברי

דברי אגדה ~~[illegible]~~ תנועתו של ההנחה הראשונה: ועל ידם יתברר היטב
שהקדמתי זה לאומר משבר [illegible] שהוזכר. מיוסדה והמי נוהג כן ברל"ש [illegible] ורבנו [illegible] ובסדר
בדרושים האלה כפי שאמרו [illegible] וכל דרוש יכלול ההלכה והאגדה, ואמרתי [illegible] כספר [illegible] והוכח
ספר [illegible] תבלות [illegible] כל ראש]. ואמר אני כי התלמידים השומעים לדברי [illegible] קושיות
ונמוקים את לבם [illegible] הישר [illegible] שהי חקירות על [illegible] ולהתעמק כי יש בהם [illegible] ובתוך מגע
לגמר [illegible] הכרחת [illegible]) הלימוד שיש הן בהלכה והן בדרוש ורבים מהם [illegible]
נורא [illegible] למקום [illegible] להבין בספרי זה דברי הלכה [illegible] המאמינים
ג"כ להנחה הגיונית אחת שממנה [illegible] מסתעפים הדברים בהלכה וגם באגדה. [illegible] הקדמה
של ההנחה כי החוות [illegible] הדבר [illegible]
וכל הגלות, על כי הנחה זו כמה דברים באגדה ומדרש, וכן יותר הדברים בהלכה שונים
נסברת [illegible] ענין זה

גם זאת ראוי להודיע שהספר הזה אינו מהספרים שכבר [illegible] כמשרתי להו"ל ושדברתי
[illegible] מספרי [illegible], כי הספר הזה כתב [illegible] בשנות האחרונות [illegible]
הוא [illegible] מההברות חוזרות, דרור, חלבש, נתתי עד [illegible] לברר את [illegible] האמונות [illegible]
[illegible] כי רוב הנסיון [illegible] רוב החוזות [illegible]
[illegible] כל הדברים [illegible] כענין [illegible] לצאת סדרת
הדברים [illegible] של הלידות [illegible] להראות כי הדינים ב
ביחוד
הראשים והעקרים [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible], אותו שהחוזות
[illegible] העקרית והגרסא [illegible] של ההנחה פרטי דינים
[illegible] החג הזה [illegible] להראות [illegible] לפרטי [illegible], וגם להפחית [illegible]
[illegible] שהוא [illegible] אור [illegible] מהם

לפרקי החירות, ואחרי שדרשת חז״ל בא ההתאלה והדברים השונים לפסח ונאם נקבת

ספרי זה כשם שלמד המשאת הזמן ובדרשת חז״ל,

ואסיים בתפלה קצרה השגורה תמיד בפי אנוכי בני של וחנני הורני ה׳ דרכך האר עיני בתורתך הקדושה שלך אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך מטה נרו עלתך היום לשכניך אמרתך אור לנתיבתך כי נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי -

כגון זה כמו אני מודה כי כל מה שדברתי פה מהות מהאגודה הגדולה הנוסדה
בשם אגודת ישראל והתנגדותי מההשתתפות של אחינו מארצנו, הוא רק בנוגע
לענין הדת כי בעיקר זה לא לבד שההשתתפות לא תמעיט כי עוד להרבות וכמו
שהכרנו מכבר באמונה כי כל מה שלא נוכל לו ונעזר לשפוט מישרים ולפה כי כל דברי
כזה הם אמתים ונכונים, ואולם בנוגע לענינו שלפה מעשית באה, אין מקום להטפל
בענייני הכלכלה של הדור וענינו, או בנוגע לתנועת העדרים שבכל ישראל אומרת
האגודה הזאת לעסוק בכל אלה לא אוכל לנגד כלל, אם כי גם בזה יש לנו ספק הרבה
כי הלא באמת בכל יש לנו אגודות כאלה ומהן אשר הרבו לעשות בעבודות האלה
ונודע לנו שכל הכספים הבאים לקופתן יוצאים רק לדברים כאלה, ואיך הדבר יש לשאול
מאיזה צורך יש לעשות אגודות חדשות ולבנות בתים חדשים ולהרעיש [בזה] את העולם
מי שרוצה לעזור לדברים האלה יבא ויעזור וידו בכל כי נסכל וגיש למלאכתו, ואין
ספק כי התיסדות אגודה כזאת [נולדה] בעד מפעלים כאלה היא תולדה משיטת ההתבדלות
שחרדי ישראל תפסו את השיטה הזאת להלכה ולמעשה, ואם אמנם כן הוא אשר באמת
שאין זכר לשיטת ההתבדלות [ואין להניח כלל לבל [בזה] יקום להשיטה הזאת כי [illegible] רק לקלקל ולא
לתקן,] אין שום הכרח להשתתף גם בעד מפעלים האלה, כי כן אמרו שהקלקול מההשתתפות
אולי גדול מנזק וקשה על לב את ערכם הגדול של המפעלים האלה בעד הכלל, ובכל
לב גם כזה שאולי יש באמת נדיבים אלה שמוכנים לתת [illegible] נדבתם להאגודה
שנים יחד בעד מפעלים כאלה ולהאגודה הזאת יתנו, כשם שכל אלה יש לה [illegible]
ותועיל ועל דברי התנגדותי שהבאתי פה כתבתי אז אחרי האספה הראשונה שהיתה בקטוביץ
והרב הגה"צ [illegible] דבר אז דברים כאלה, ומדבריו היה מקום להבין שכל עיקרה של
האגודה הזאת הוא רק לתקן חזוק הדת, ולכתבתי את הדברים האלה, אמנם מחויב גם

עתה בקשר זאת בנוגע לחוק הדת, גם לא אכחד שלדעתי בתנועה שהרב הצב״
הנה הוא מהעומדים בראשה אין לאחינו שבמדינתנו לקחת חלק בה, כי הוא נדון
כשאתו השנה להודו רוסיה. בתחלת ~~שנת~~ ימי החורף שנת תרס״ו בעת שבאו אחינו
נשכבו כאיום, אלו הרב הצ״ל הזה עוז נפשו להצדיק עליהם את הדין ואומר כי יאהבו
ריטוש שונים לזה לא הקלה ראוי בעניני הדת, הצדיק הזה שדרך תורתו עדת בלבו
כלנך לו להצדיק את הדין על רציחות נוראות ושפיכות דמים כאלה, שלא בדעת
שבני הקדמת תבעו..ו כרמזו במחברתו. על שאם לא לעם או הרמות לאחרו, ולא גמר
עליו בתנועה כי אחר מאמרו לא צדק לבדו; והנה עתה כפה״ש אומרים אנשי האגודה
הזאת לעסוק גם בתפלות מקשיות בדבר ושתמונה לום כי מסופקני מאד אם ילאו
המכשלות האלה לפעול קבוצים יחד סוף אין עוד לנגד דניגוד רק לענינים האלה
ולא לחוק הדת, אם אמנם שהפעל מחוק הדת הוא ואחר ימי מזה ואומר שלה.
כי גם כמדה שהרוחניות עולה על הגשמיות במדה זו עולים המפעלים הרוחניים
על המפעלות הגשמיים, אמנם כפי בארתי שהתנועה ואת מאורי בנוגע
~~לחוק הדת~~ במדינתנו בנוגע לחוק הדת נכולה לקלקל, וגם כי אין
לכתב אלו כל המפעלים בנוגע לחוק האמונה והדת אותם בטוחים שיוצאו
מערכת כלל שהמכוונים המאמרים בטוחים במדה ובמשה להם גשה אל המטרה.

הספריה הלאומית
ירושלים

КНИЖНЫЙ И ПИСЧЕБУМАЖН[...] МАГАЗИНЪ

Учен...... класса

№

Я. Л. Кельмановичъ Вильна

1892 1896

ИЗЪ БУМАГИ ДОБРУШСКОЙ ФАБРИКИ

Князя Паскевича

Учен [redacted] класса

ПИСЧЕБУМАЖНЫЙ МАГАЗИНЪ

האמיתיות,

ויש לדעת שבאמת לא הגיעו אז כשנגאלו ממצרים למדרגה זו ממדרגות הנבואה האמיתית אמנם אחרי שסוף סוף היו העמים מגלותם במצרים הכנה לקבלת התורה ולקיומה כי על ידי גלות מצרים הגיעו למדרגה הראשונה מאורות הנבואה שהיא ג"כ קשורה עם יסוף ומתגשמת מעצמה ויסוף כזאת ג"כ מספקת לקיום התורה ... ואולם אחרי שהתורה נתנה מראש באופן שמשה מעל נפשו עליהם להגיע למדרגת האורות הנפשיות האמיתיות לא אתכין עוד בטול לבלות שלמטרה זו יש לכוון כל מעשיהם ונסיונו למדרגת אורות הנפשיות האמיתיות אז נגאלו גאולה שלימה גמור שלא-יהיה אחריו שום גלות כי לא תהיה הגאולה תלויה בלבד כי לא יהיו ראוים עוד לעבדות בעת שגאולתם ממצרים היתה רק גאולה זמנית גאולה עוד ברשם ממצרים כי לא היו להם עוד להיות במצרים אבל לא עוד שהגיעו למדרגת האורות האמיתות שאינם ראוים עוד לעבדות וגלות ולכן בעת עמן הרגיל לבלות שיש להם להתגדל להגיע למדרגה הנבואה להיות בני חורין אמיתים עוד שנגאלו למדרגת אורות הנפשיות האמיתות אזי להגיע גאולה זמנית שרק גאולה כזאת שתהיה זמנית תהיה, גאולה שלימה גאולה שלא תהיה, אחריו שום גלות.

בהיות כי דברי אלה קצרים ביותר והם אמורים בקיצור ידועות רבות הערך אמרתי לבארם יותר.

אחר נתבאר דאורות הנפשיות קשורה עם יסוף דרך מי שמגיע למדרגת יסוף יכול להגיע למדרגת אורות הנפשיות אחרי דיכול להיות קטות שאין עוד שום דבר בעולם שכל נדי יפסלו עליו להעביר מדתו באופן דהפסול מסבבת האורות הנפשיות, עוד

הספריה הלאומית ירושלים
Ms. Heb. 28° 9305
מחברת 3

נתבאר דיש שני מיני נסיון א) נסיון במעשה. היינו מה שיותר שיש לקיום מצות התורה שמתנגד
מאת הקב״ה [illegible] הוא מוסר את נפשו אבל לא מצד שרצונו הפנימי נוטה לזה, ב) נסיון ברצון
כי הם מרגיש רצונו של הקב״ה וכ״ז רוצה ברצון גמור ומוחלט למסור את נפשו, ולעומת שני
מיני הנסיון האלה ישנם שני מיני חירות (א) חירות הנפש הבאה מנסיון במעשה וב) חירות
הנפש הבאה מנסיון ברצון, וחירות הנפש הבאה מנסיון במעשה אינה עוד חירות
האמתית והוא רק בטול העבדות וחירות הנפש הבאה מנסיון ברצון היא היא החירות
האמתית. ויש לבאר דבגלות מצרים וגאולתם משם כל עליהם רק להביאם לחירות
הנפש ממדרגה הראשונה שהוא מעין בטול העבדות, כי גם זה נסיון במעשה שהוא רק
כנוגע לחירות רק בטול העבדות מכ״ו. משבאו הנסיון הגאות לקבלת התורה. ולהקדים
אחרי שעבר עת. ומסרו נפשם כדי קיום התורה, ונתבארו הדברים האלה. ביותר באור

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

כבר נתבאר לעיל בספר [illegible] יפ׳ כי בעבדות יש שני מיני שחרור א) שחרור מצד האדון
ב) שחרור מצד העבד, השחרור מצד האדון הוא בעת שהעבד מצד ראוי עוד לעבדות, ורק
שאין לו רצון לעבוד את אדוניו זה, והשחרור מצד העבד הוא בעת שהגיע למדרגת החירות
כי אינו סובל עוד לפני אדון את העבדות כי הוא ראוי לחירות ~~[illegible]~~. ומשה שנתבארו
הדברים האלה באורך; ויש לבאר דבכל יש שני מיני גאולות בישראל א) גאולה מצד
האדונים והמושלים, ב) גאולה מצד הגולים, גאולה מצד האדונים היא בעת שבני
ישראל לא הגיעו עוד למדרגת החירות האמתית וגאולה מצד הגולים תהיו בעת שבני״
יגיעו למדרגת החירות הנפשית האמתית כי אז יהיו דבוקה כזאת שלא יהיו ראוים

להיות עוד עבדים עולים, וגאולה כזאת תהיה הגאולה האחרונה הנצחית וכבר דברתי
מזה בספרי חות רו״ב בהערות לפ׳ [illegible] ועוד תושבע״פ הערה ג׳ ובארתי שם איזה מקראות
המתיישבים לזמן זה. והנני להעתיק פה הדברים הנוגעים לענינינו, [illegible] דברתי באורך מענייני
הגלויות והגאולות וכתבתי דבריה פה תאמר לבית יעקב כ׳ ו׳ ובהג״ה, להסביר אומר דאותם
כי נתכוון וז״ל „אתם ראיתם אשר עשיתי" כלומר שעשיתי עד עתה לא היו עוד גאולותיכם
וגלויותיכם רק „למצרים", כי בספרי מוסר הנפלאים ונוראי ההלכות וחלוקתיהן בארתי דיש
שני מיני שחרור א) „מצד המשחרר" היינו מצד האדון כמו שם ויובל כי השתחררו לאו
מצד שאינם מקבלים עוד עבדות רק שאין להם להשתעבד עוד לאדון זה, ב) „מצד המשתחרר"
כמו הוולדות בסימנים דהוא מצד שהגיעה לימי החירות והשחרור ואינה ראויה עוד להשתעבד
במקום שהוא מצד המשחרר אפשר שיקבל עוד עבדות מאדון אחר וכמו שמצינו סוברים
באמת בקדושין (נ״ו ע״א) „לשפחות אחר שפחות" והחלוק הוא רק מצד בגדלה, אבל
קטנה ראויה עוד לקבל עבדות עוד, אבל במקום שהוא מצד המשתחרר אינו מקבל עוד
שום עבדות משום אדון [נ״ו היסודות האלה שורשו מנה בפוסקים וחדשתי בס״ד הרבה
והפלגתי אור הבאור על כמה ענינים שלא נגה עליהם עוד אור הפשט האמיתי] ובס״ד הדברים
של כונתי דזהו ההבדל בין הגאולות הראשונות להגאולה האחרונה כי הן היו מצד המשחררים
והאחרונה תהיה מצד המשתחררים כי יגיעו לקנה השלימות וההזדככות שלא יהיו ראוים עוד לקבל
שום שעבוד [והדברים יקרים ונחמדים וארוכים מאוד וארי״ז] ונמצא כי הגאולה הזאת וכל
רובי האומות והשופטים שנעשו היו רק שיצאו ממצרים ולא מצדם כי הם לא הגיעו עוד
למדרגת החירות האמתית שלא יקבלו עוד שום גלות ועבדות״ ע״כ הלא „ואשא אתכם על כנפי
נשרים" יעקב הנשר בעת שהוא עף ולוקח ולדיו עליו מראה לכל כי הוא נוטל עליהם ואם יפול עליו, ואולי

ויצחק אינו יכול להגיע בו ויריע בגלות שאנו נדכאים עם ישראל בפרט ובכל בני אדם בכלל
יש לפעמים מגלותם של ישראל חולה ומעט כבוד שמים, כי יש שמחשבות [illegible] בה [illegible]
אלהינו [אם כי אחרי ההתבוננות יש לראות בקיומם השגחה פרטית, אבל יש נוהרים שלא
נעמוק בזה ורואים כפי רעיונותיהם] ובכן אומרי כי לא יגיעו למטרתם אוני חושש הקב"ה
על כבודו ורק שתצמח מזה טובה לעמו וזהו הטעם של הסובר בב"ר (לך לך פ' מ"ב). אברהם
בירר גיהנם והקב"ה בירר לו את המלכיות" כי אברהם חשש לכבודו של הקב"ה ובחר יותר
בגיהנם דשם ודאים הנענשים בהעונש מגיע להם מהקב"ה, ודאים צדקת משפטו וכמו
דאיתא בעירובין (י"ט ע"א) "שמצדיקין עליהם את הדין ואומרים לפני רבש"ע יפה דנת
יפה חייבתני" והקב"ה וותר על כבודו ונגד טובתם דבגיהנם אינה מועלת שום תשובה, ול[illegible]
שבכל מלכות יאבו בכלל לדרכי הטובה ונדכאו, ולכבוד במלכיות [illegible] הנזכר מחוש
ובואו עבורנו ויותר מעל עלינו, ואחרי דבזמנם לא הגיעו עד למדרגה הגלויה, והיו
בהכרח לגאולה קודם זמנם, אם כי יסתדר [illegible] שהשתעבדו עכ"ז והיו לפעמים חוב"
ומעט כבוד שמים בגלגלו ושש הקב"ה לא מלך [illegible] [illegible] ונשא בנו)
עליו, ומה נשגבה מלכת תג"ל [illegible] שיכנס [illegible] ולא בבני" ואתם אתם עלי עוד לא
העצמם למדרגה זו שתבואו אלו רק כי אותי התקבלתי להביא אתכם אלי" ועתה הביאו
לכם [illegible] למען תדעו את אשר נוטל עליכם דעו כי אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם
את בריתי" אז" והייתם לי סגולה" האומר מן הדעות הישרות ומדות טובות" מכל העמים"
כי כל העמים ישאבו מאורותיכם" כי לי כל הארץ" כי תכלית הבריאה שלום ויכירו ויגלו
גדלו ותפארתו ועליכם מוטל להיות המופת עם, ואתם" היתרון שלכם והוא עם עצ
תהיו ממלכת כהנים" תהיו פאר לשרת בקדש להיות מורי ואלופי כל גויי הארץ", וגו'

קב"ה" דעו כי לא תהיו כשרוף הגוים [illegible] אשר לא נהרי [illegible] וולטרין
ואולם רק בטענות צודקות ובנעם מתק שפתותיכם ובהדרת כבוד הנהגותיכם רק עינ
תגיסו בה כי בזה שתשכילו להיות גוי קדוש ומופת ומובדל מן התאוות הנמבזות וכל
העניינים שהזהירה התורה להזהר [illegible] ונדמה וגם בזה שתהיו נכונים בגלות אשר
עליו יכבד עליכם עוד עול הגלות [וכמו שאמרו בב"ר איכה (פ"א) אלו ישראל שאין אוכלין
מפתן ואין שותין מיינם גלותם גלות [illegible]] ובכן לא תסירו מכל דרכי התורה עי"ז ויחלו
העמים לחקור ביסודי הדת האלהית ותורה ויבקשו מפיכם עד שעל ידיכם יכירו גדולת
ה' ויקבלו עליהם עול מלכותו י"ת" עכ"ל שם, העתקתי בה כל הדברים האלה כי הם דרושים
לנו כי מלבד שנתבאר בהם ההבדל שבין גאולת מצרים לגאולה העתידה כי [illegible] היתה
[illegible] בכלה ובגאולה האחרונה תהיו [illegible] ישראל, מלבד זה יש גם [illegible] הדרושים
לעניננו פה ונבאר בה ויתכן הטעם הנודע [illegible] א) כ במצרים היתה הגאולה
רק [illegible] בכלה והגאולה האחרונה יהיו [illegible] כ [illegible] למדרגת החירות.
ב) בעת הגאולה האחרונה יגיע העולם בכלל למדרגת ההשתלמות כי האדם
בכלל יגיע למדרגת ההתפתחות וההשתלמות וכל ההשתמות [illegible]
כי ההשתלמות הכללית יהיו ע"י התפשטות התורה. ד) התפשטות התורה
ונתינת לב העמים לחקור ביסודי התורה יהיו ע"י ישראל [illegible] שבכל [illegible]
גלותם ימלאו כל חוקי התורה ומצותיו. וכל המדרגות האלה מתאימים [illegible]
הקבלתם שדברנו בה כיון שנאמר ונקדים עוד מש"כ כמאמרי [illegible]
לזמן הגאולה האחרונה [כי כל הדברים הנ"ל הם תולדות ממאמרי הנ"ל ושם
הסברתי כל הדברים האלה בטוב טעם ודעת ואין כאן המקום להעתיקם] [illegible]

תלוי בגאולה האחרונה של ישראל בתנאי ההשתלמות הכללית ובבטול כל ההשחתות
והראיות שם דכנפי השלמה האמתית שהגאולה האחרונה הוא תנאי הכרחי שבלעדו
אי אפשר שתבוא הגאולה, כי אחרי שהטבע שהגאולה האחרונה היא שתהיה גאולה שלימה
גאולה שלא תהיה אחריו שום גלות, וגאולה כזו יש להיות רק בעת שבני ישראל יגיעו למדרגת
השלמות
החוויות הנפשיות האמתיות ~~והבשות~~ תהיה ... בסיס ברצון והמדרגה הזאת היא
המדרגה האחרונה שההשתלמות ובזה שהאדם עומד במצב כזה בסולם ההשתלמות אין
לפניו רחוק באולם ומרגיש את הצער של זולתו כמו צערו וסבלו ירגיש גם את הצער
העולמי וכל עוד שהאדם לא הגיע למדרגה הזאת לחוש צער של זולתו ממש כמו
צערו לא הגיע עוד להשלמות האמתית כי מצד הנפש יש לנו להרגיש את חבירו
כמו שמרגיש את עצמו, ורק הגוף הוא המסך המבדיל אבל בזמן שהנפש מתפתחת
בהתפתחות הראויה והדרושה אין מתפעלת מחומר הגוף לשלמות הנפש וכחות הנפש
הם הם המניעים העקרים ולכן מרגיש גם את חבירו, ואם ימצא אותו איש כזה
רע ירגיש הוא את הרע ולא רק את הרע הגשמי כי גם את הרע המוסרי של
חבירו מרגיש אחרי שנהיו ... וכמו שהנביא יחזקאל בלת למדבר ...
הסתכלותם לומר (יא' יט) "ונתתי להם לב אחד" כי האחדות שתשרור ביניהם ו
והשתלמות ההרגש להרגיש כל אחד את חבירו כמהותו ... גדולות עד כדי.
לכולם כמו לב אחד כי מקור הרגש הטבעי הוא בלב וכמו ... קהלת או אומר
לה ... דורות ... לבו ... הלב רואה כי הלב ... הלב מרחש כמו
... נסתר לזה שכל ירגיש את חבירו כמו שמרגיש את עצמו ... חבירו
ירגיש ממש כמו צערו ... באמת לכולם ... לב אחד, כי ורוח חדשה אתן

בקרבם" כי הרוח הוא המעורר כל הכוחות הנרדמים במצב כזה כאמור בספרי אות ש"ע ר'.
פ"ב - ולפי כשלב הזכרתי כזה מקום) ותחת עשר לב אז יהיו כל הכוחות כמתים רק
... אלוהי כי התענין רק בו ולא בחבירו שלכן לנו הנביא כי אז תהיה רוח חדשה
כי כל עקבת נעורר כמו כל כוחות הנוגעים לזולתו אחרי שמתענין בזולתו כמו שמתענין
בו בעצמו ועצמיות שלו יותר את ההבדלה הזאת ויאמר "והסרתי לב האבן מבשרם"
מדבר את הגזק ההוא כלות שכל אחד מרגיש רק את עצמו ולא את זולתו באלו הלב מקום
ומשכן של ההרגשות) הוא מאבן כי האבן מצד קשותה אין לה להתפשט ולהתרחב, ולכן הלב צר
מאד והוא כל כך מוגבל עד שאין בו מקום כלל אנשים אחרים ורק הוא בעצמו ... את
הלב "ונתתי להם לב בשר" כי אז יהיו הלב רך ומתפשט ומתרחב עד שיהיו בו מקום להכניס
כל העולם ויהיו כמו ~~...~~ עוד כולם בלב אחד כולם
באמת שלפי"ז יש לדעת דהתנאי לגאולה האחרונה מישראל שהשתלמות הכללית
הוא תנאי הכרחי להגאולה והוא והגאולה כי הגאולה תהיה כאות שבני ישראל
לקנה ההשתלמות המוסרית וההתפתחות הנפשית, ובזה כזה מרגיש כל אחד ...
חבירו ... הרע הן ... הרע הטבעי והן ... לרע המוסרי ואחרי כי
התנאי הגאולה הוא שבני ישראל ... כדבר טוב ... , אבל ...
השתלמות הכללית ... כי הוא ...
של זולתם, כי אם לא ... אחרים הוא אות ...
להשתלמות המוסרית כדרוש ולכן להכריע אשר גאולתם האחרונה תהיה ...
שכל העולם ... לשלמות המוסרית כראוי וכל ההשחתות תתבטלנה.
ואמנם יש להתבונן איך יגיע העולם להשתלמות הכללית, ואולם ...

בשום לב לדברינו אלה יובן תשובה מספקת, והוא כי ההשתלמות הכללית הדעת תהיה ע"י התפשטות תורת ה' בכל העולם והבדלת אמונות האליליות מקצה העולם ועד קצהו, והתפשטות הדעת וההבדלה הזאת תהיינה רק ע"י נסיונם של ישראל וסבלותם הנוראה בעד קיום תורתם ואמונתם, ולזאת כדאי להבין עכשיו איך שגלותם של ישראל במצרים וגאולתם משם היו התחלה להודעת המטרה הראשה והנשגבה הזאת כי ע"י גלות מצרים באו למדרגת נסיון ומורות הנפשיות המסתבבת מנסיון ואם כי מדרגת נסיון שהגיעו לזה לא היתה עוד המדרגה העליונה כי לא הגיעו עוד לנסיון עד ה רצון רק לנסיון כ"כ קשה שהמורות המסתבבת מנסיון כזאת מוכנה עוד המורות האמתיות בכ"ז במצב נסיון כזאת ומורות כזאת מספיקות לקבלת התורה ו ולקיומה ואחרי שלכן היו מוכנים לקבל התורה ולשמור כל מצותיה את קיומה מוכרח תפשט התורה עליהם להגיע לנסיון האמתי ולהמורות האמתיות וזה"ו מורה כל הענין של רומי ועבודות הענין של בטולחמץ כמשנ"ת

ההבדל הזה בין גאולת מצרים לגאולה האחרונה בנוגע למדרגת המורות הוא הוא ההבדל שיש בין שתי הגאולות האלה בנוגע לתכונת הגאולה, בגאולת מצרים היתה תכונת הגאולה ע"י החפזון, ובגאולה האחרונה תהיה מתונה. כי להגיע למדרגה הזאת שהגאולה תהיה מתונה הוא רק בעת שיגיעו למדרגת ההשתלמות המוסריות ואז יעמדו גם במורות במדרגה היותר עליונה ואחרי אשר בעת שנגאלו ממצרים לא הגיעו עוד למדרגת ההשתלמות ולמורות הנפשיות לא היתה שום אפשרות שהגאולה תהיה מתונה, וכן בעת הגאולה האחרונה שאז יעמדו על המדרגה היותר עליונה בנוגע להשתלמות הכללית ממילא תהיה הגאולה מתונה.

הדברים הקדמונים יפיצו לנו אור על מאי אמר והוא במד"ר אמה (פ"א) מהך גלותה והעבר עבודתי אמרו ז"ל מעוני על שאכלו חמץ בפסח כמ"ד לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, ואינו מובן מדוע דווקא בעד חטא זה נתחוורו חובת גלות ואולם לפי דברינו הנ"ל יובן היטב כי כל ענינו של האיסור חמץ מורה על ההרחקה היתירה מעבודות ואחרי שהם לא נזהרו בזה לכן יש להם להשתעבד ולסבול עול גלות קשה כנגד מדה,

עוד ובזה לנו מה שאמר שראוי לעמוד עליו והוא על ההבדל שיש בין גלות מצרים לגלותנו עתה, גלות מצרים היתה אז הניחנו לצאת משם כל האמונות של ההקבלה ופרעה היתה לבטל עליו שינים את ישראל לצאת מארצו כל האותות והמופתים קודם כך לעשרה זו ובכך את לבו שיתן להם לצאת מארצו, וגלותנו עתה אנו רואים כיחוד שאין לנו מקום אחר לצאת אבל בנוגע להגואל לא היינו פוגשים שום מכשול בנוגע לזאת כי כל השרים בחוץ ופותחים לפנינו וכל הענין שאין לנו מקום מקלט אשר לצאת, והא יש להתבונן על ההבדל הזה אינם לפי דברינו הקדמונים יש לנו מקום להבין את ההבדל הזה כמו שנבאר

הנה כל גאולה היא בטול הגלות כי כל גאולה מכוונת לבטל הגלות ומזה יובן מובן שהגאולה צריכה להיות מסוף הגלות ולצאת ממצרים שלא הגיעו עוד למדרגה זו להגאל עוד עצמם רק עוד פרעה שילכו משם לכן היתה הגאולה לא עוד פרעה כי לא נרצה לצאת ונשהגיע זמן הגאולה עכ"פ הקב"ה שיגאלו החוזו שרה עוכרם לתת להם לצאת משם, אולם הגאולה האחרונה עתידה להיות עוד ישראל היינו שהם יגיעו למדרגה זו להגאל גאולה שלמה גאולה שלא תהיו בחפזון/ שום גלות כי יגיעו למדרגת המורות האמתיות,

והנה שאמרו ז"ל הגאולה האחרונה הכונתי אור גם על ענין ההתייחסות שיש בין
גאולה האחרונה עם ישיבת ישראל באה בישיבת קבע כי אחרי שהראיתי שם אשר מניע
יקודשת נראה איך שבתי אלה מתייחסות ז"ל וכי רק בעת גאולה האחרונה ישובו ישראל לארצם
לשבת שם ושבת קבע כתבתי דהטעם מההתייחסות הזאת הוא כן כי אלו הם הענינים
הנועד מראש בעד ישראל ובלע"ז יש איזה קשר בלתי מוקשרים ז"ל וראו שפתכתי כמוט
וזה שספרי אורה ושורה שכ"ן פ"ז אות ד' ז"ל, כל הדרושים אלו יש לו דרוש.
אחד רב הכמות והאיכות שתוכנו הוא לבאר כי יש קשר אמיץ וחזק בין ישראל ובין
ארצם הקדושה, והקשר הזה הוא קשר אלהי קשר רוחני, ונעלם אשר אין לנו גם דרך
וניתוב להשיג מהותו של עצם הקשר הזה אבל תולדות הקשר הזה הן גלויות ונראות
לכל ויש רק להתבונן עליהן, ואז נראה ונוכח מאמתת הדבר כי אמנם יש קשר כזה
והראיה שמכי הענין הזה מבואר בכמה פרשיות שבתורה ובדברי הנביאים
הקדושים ובכמה מאמרים מאמז"ל עכ"ל עיי"ש שהארכתי בזה, ויש להוסיף כי
כנודע לארץ כתוב חדר הוא בתהלים (קלב, יג) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, וכנגד
לישראל כתוב ג"כ שם [illegible] (שם, קלה, ד) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו ואמנם
כי זה שבאו ונטאו על אלה נאל ישראל בסגנון אחד הוא לבד הימס שיש ביניהם
מסדרי הנפלאות הביאו שני המקראות האלה ביחד זה אחר זה לראיה הכל מצד הקשר
שיש ביניהם וכן הקרא בתהלים (צד, יד) כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב והוא
על הקשר האלהי שיש בין ישראל [illegible] אהק"ו, ובמ"ל אחרי (פ"ג) מדד הקב"ה
כל הארצות ולא מצא ארץ לינתן לישראל אלא א"י אמרו מפורש כי היא מסוגלת
רק לישראל, וכל אלה נתבאר בפירוש שיש קשר אלהי המקשר את שניהם ז"ל.

ואמנם הקשר הזה הוא רק בזמן שבני' עומדים בנוגע להשתלמות המוסרית
על המדרגה היותר עליונה שאז מגיעים גם למדרגת מורות הנפשות האמיתות
אז יש אז ראותהם ישראל לארץ ישראל ובאשר יש רוח נכון על המאמרים ז"ל
במה עיטרי (ספ"ג) ובסוד מזה מקראות ז"ל, אמר הקב"ה הארץ שלי שנאמר
לה' הארץ ואומר לי הארץ וישראל שלי הם שנא' כי לי בני ישראל עבדים מוטב
שאנחיל ארצי לעבדי שלי לשלי, לכך נאמר ואת הארץ אשר תפול לכם בנחלה
מקודם מכאן דההתייחסות של ישראל לא"י הוא מצד דכתיב כי לי בני' עבדים
וכבר בארתי לעיל בשכ"ה יפה. דבמקרא זה מרומז מעלת המורות וישראל
חכונות לפני הקב"ה בלבד זה שהם מסוגלים להגיע למדרגת מורות הנפשות
האמיתות, ומצד זה מתייחסת אלו אלהם, ומעתה מובן דכל זמן שלא הגיעו
למדרגת החירות הנפשות האמיתות אותו פועלתם שיש להם לא להנחילם
את הארץ נחלה עולמית שישבו שם בישיבת קבע, ואחרי שהגאולה האחרונה
תהיו גאולה שלימה שאין אחריה שום גלות מובן מאליו שאז יושלם היחס שיש
ביניהם. [בין הארץ וישראל] לפעלו וישובו לארצם לשבת שם בישיבת קבע ועולמית
ואחרי דהגאולה האחרונה תהיו בעת שיגיעו למדרגת החירות האמיתות ויש
נהיו ראוים לישיבת קבע באר"י [illegible] תלויות זה בזה, הגאולה האחרונה עם הוליך
בזה לישיבת קבע, ולזאת לעתיד יבואו כולם כי הגאולה האחרונה הזוקה תהיה
מצד ישראל היותם סוף שיגיעו למדרגת הגלוי מדרגת החירות האמיתות שהיא
היותם מדרגת ההשתלמות המוסרית, למען אשר כולם יוכחו לדעת שכן הוא
משבכת ההשגחה העליונה כי הגלות האחרונה הזאת תהיו לנו וזהו ועם

ובזה השעבוד היינו שבשעת נראו פירות גלות לא באופן שלא יתנו לצאת
מארץ גלותם ורק באופן שאין להם מושב קבוע לאות שנה. ואחרי כי הגאולה
דרינה להיות מעין האלות לנאת נדכאות כי הגאולה [struck] דרינה גם להיות
חלופת היינו בעת שיגיעו למדרגת החירות האמתית והיו ראוים לשבת באהלם
הקדושה בשכינת קדש ושלמות אז ישובו אסירי התקוה לציון לשבת בשמחת
לציון וירושלים,

כלל היוצא מדברינו אלה דבות שיצאו ממצרים לא הגיעו עוד למדרגת החירות ה
האמתית החיובית הבאה מפסול זכרון כי הגיעו רק לחירות הבאה מפסול בשעבוד
שחירות כזאת אינה עוד מדרגת אמתית ונקראת בשם חירות רק מצד השלילה כי
היא שוללת את השעבוד המעשי כי יש בה בטול השעבוד, ואחרי כי חירות
כזאת ופסול כזאת ספיקות לקבלת התורה ולקיומה ע"י מתייחסים ולכן לקבלת
התורה [illegible] יש לצרף דילוג מתייחסת גם להחירות האמתית החיובית כי ולכן
היתה גם הסבה להוצאת המשנה כי לא ידה [struck] לעולם במדרגת
החירות האמתית, אחרי כי ע"י גלות מצרים נתעלו ישראל לקבלת התורה
והתורה הלא תכשיר אותם להגיע סוף סוף למדרגת החירות האמתית החיובית אך
הלא יש מקום לומר שגלות מצרים הכשירתם להגיע להוצאת המשנה האחרונה
מההגשה אל החירות האמיתית שהיא היא ההגשה להשלמות הגדולה,

מוצא דברינו זה כבר מקום לבקשת איך שהמשנה מחמץ ומצה הוא המשנה היותר
עקרי בכל המאורע הזה. מגלותם של ישראל במצרים וגאולתם משם וענין הסבה
האמתית שאלה נתייחדה המסבב מאורעות ועל כן אנו אומרים זמן חרותנו כי מצה"

7

התחילה זמן החרות אם כי עוד לא הגיעו עוד לחירות האמיתית, כי גם החירות
השלילית הכוללת בטול השעבוד יכולה להקרא בשם חירות בניגוד לשעבוד המעשי
[האמתי מההפכיות שיש להם אמצעי יש להקרא בשם של מהקדמות. ומצד הניגוד להקדמה
השני, המפשרים יש שיקראו בשם מעין מצד הניגוד לקרירות הגוף ויש שיקראו בשם קרים
מצד הניגוד לחמימות] בשגם כי מני אז התחילה תקופת המעבר להגשה לחירות האמיתית
שאז יהיו ראוים לשוב לארצם הקדושה לשבת שם בשכינת קדש ושלמות, וזו היא כוונת
המסדר ההגדה ,,השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל" כי יש לנו לקוות כי מצד מעט
ונגיע לתעודתנו להשגת השלמות הגדולה המוסרית עד שנהיה ראוים לשבת באה"ק ב
בשכינת קדש ומפרש אותו ביותר ביאור ואמר ,,השתא עבדי" כי מצד זה הינו עוד בגלותנו
ולא שבנו עוד לאה"ק מצד כי הינו עוד עבדים כי בניגוד להחירות החיובית האמתית יש
להיות כי כל עוד שלא הגענו למדרגת החירות החיובית האמתית הננו עוד עבדים ואי אפשר
עסוקים עוד לשבת באה"ק בשכינת קדש שלמה כזאת יש להיות בני חורין היינו להגיע
למדרגת החירות החיובית ואמנם תקותנו חזקה כי נגביר חילים בתורה וביראה ונוסיף אומץ
בעניני השלמות המוסרית עד כי ,,לשנה הבאה" נהיה ,,בני חורין" נגיע למדרגה זו להיות
בני חורין במלא מובן המלה היינו שנגיע להשלמות המוסרית ולהחירות האמתית ואז
יקבץ ה' נדחנו ויבוא לציון גואל צדק במהרה

עפ"י הדברים שנתבארו בדברי נה יש להראות גם טעם נכון על המנהג
חז"ל ועלמה שהבטול החמץ מבדיקה עד באור ארבעה עשר, כי כבר נודע
דאומר חז"ל מורה על עבדות, וזה דבר המורה נהבך להיות ראשו דבר

ובכל זה שיש להתפלא בהזמן האחרון יש להתנהג בהדבר הזה, והנה
הדברות הללו רבות הגוונים יש שהוא באור בהתגלות ויש שהוא חלון
[illegible] עד שאינה ניכרת כלל באופן שכל מי שרואה אותו יחשוב
כי הוא [illegible] ובאמת יש בו סדרים נסתרים שהדברות הנאמרות בהם
[illegible] מסוכנה והסדרות הגלוי ויש שההרגל [illegible] כך
שהוא בעצמו אינו מרגיש עד שהדברות [illegible] כי הוא [illegible], ואם
אם יתחיל להתבונן היטב ולדקדק בתורה [illegible] ובספריו יראה כי יש צרות
[illegible] עבדות, הנסתרות ונפלאות [illegible], ולזאת [illegible]
הפסוק שהם [illegible] ויום אשר [illegible] [illegible] להכיר
[illegible] בני [illegible] לכל כסולם החוזות [illegible] ממדרגה
למדרגה, [illegible] האלה [illegible] להכיר בכל רוח החוזות [illegible]
על כל אחד ואחד [illegible] קודם [illegible] וראה [illegible]
[illegible] בעמרה, ואם גם הדברות אינה נראות בגלוי [illegible]
[illegible] ונדבק בעצמו [illegible] ודבוק [illegible]
לכך דבקה במקומות נעלה, כי יש [illegible] בעצמו אולי [illegible]
[illegible] יראה [illegible] לכל [illegible]
[illegible] ממדרגה למדרגה בסולם החוזות [illegible] למדרגת
[illegible] שהוא ההתגלות [illegible] ונזכה לגאולה
[illegible] אור [illegible]

דבר אל הקוראים

יש שחושבים לכלל מקובל שכל מפעל שהוא יותר חשוב הוצאתו לאור יותר קשה
כי כל מה שהמפעל יותר חשוב עולה הוצאתו לאור יותר להתגבר על איזה
מעצורים ומכשולים, ויש שמוצאים את הכלל הזה בדברי התנא [illegible] בן הא הא "לפום
צערא אגרא" (אבות פ"ה מכ"ג)
עפ"י הכלל הזה היתה לי הרשות לחשוב שהוצאת ספרי זה לאור מתחשבת למפעל
רב הערך, כי אין לתאר את המעצורים והמכשולות שהתרגשו ובאו לפני הוצאתו
לאור, גם לספר אותם מהספרים שהוזכרו עד היום, לא קרו כמו מעצורים ומכשולים
כאלה כמו שקרו לספרי זה, שהספרים שהוזכרו עד היום [illegible] אין
פי שלשה [illegible] של ספרי זה, [illegible] לא קרה לו שנתעכב [illegible] שנים
והספר הזה התגלגל [illegible] זה [illegible] שנים, כי נתגלגל ממדפיס
למדפיס, וגם [illegible] שנתייאשתי לגמרי מהוצאתו לאור, וזה הדבר:
[illegible] בין עלי מדפיס אחד [illegible] והביא עלי [illegible]
[illegible] על [illegible] עם [illegible], [illegible] זאת
ואחר [illegible] לדון [illegible] למה [illegible] לכל [illegible] ההדפסה, וגם [illegible]
[illegible] מהמחברים שנדפסו [illegible], ואחרי הדבר [illegible]
להוציא ספרי זה, [illegible] בשנים האחרונות, [illegible] כל ספרי [illegible]
עד היום [illegible] נדפסו בווילנא, כי אחרי שהוא קרוב [illegible]
[illegible] להדפסה [illegible] [illegible] כי [illegible]
[illegible] [illegible] להדפסה, [illegible] על דברי [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] מספרי זה [illegible] [illegible]

ולא נשאר אצלו שום העתקה ממנו, כפי שאמרתי שלא היה לו לתת לו כסף אחר
סתר האותיות של כל גליון וגליון המחזיקים [illegible] עמודים, ואחר, שנפסקו עסקיו כמה
פעמים שלא קבלתי ממנו כל מכתב, ועל מכתבי הרבים ששלחתי אליו לא קבלתי גם
תשובה, והייתי נכון לשלוח איש מאתנו שמה, ואולם כיון נה קבלתי ממנו מכתב
בו הודיעני שהגליונות אשר [illegible] נשארו ממנו והתמהמה כל הזמן הזאת, ועתה יתחיל
להדפיס ורק שיבקש ממני להכניס מעט לכניסת [illegible] ושלחתי לו כסף סך
[illegible] מקודם כי הוא דחוק לכסף ובכל זה יראה לגמור ההדפסה שמה בעוד
היותר אפשרית שאמרתי בקיץ ושלחתי לו, ודברו אתי כמה ירחים ולא קבלתי ממנו כל
מכתב ועברו הירחים ששלחתי אליו נשארו בלא תשובה ואין נשאר ממנו שום [illegible]
להתחקות על שרשי הדבר, האיש הנ"ל הודיעני כי המדפיס הזה פשט הרגל ונוסע /
הרבית, וברח לחו"ל וביתו עם כל מספרי ההדפסה שהיו שם אצל המדפיס ונמכרו
במכירה פומבית על הבולי"ן, והקונטרסים של אותו איש שנכון מהם, ונפל להאש
כי כבר נפזרו לכל רוח. הידיעה הזאת הבהילה את רוחי מאד כי אנכי שאין
לי העתקה וכלה [illegible] הלא היו לי להתנצל מהוצאת הספר
הזה שנלך [illegible] גדול [illegible], ואינה הכרת לב כי
~~[illegible]~~ בשנה של איזה שבועות אחר נודעתי כי הקונטרסים נשארו
ונמצאים אצל מדפיס אחר, וגמרתי עם המדפיס הזה ואחרי שנה
לא עבר תכה להדפיס לזאת נשנה ההדפסה [illegible] האלה
אחרי כל אלה יוכן שבכל הכח שהבעתי היתה לי הרגשה להמשיך
את הוצאת הספר הזה למפעל חשוב, אולם בעת אותו משלה את נפשי.

לכן ואולי נותן יתרון גדול לספרי זה על ספרי הקודמים שהוא [illegible] (שהספר)
עד היום, והזכרת המאמר הזה דבר איננה בנגוד לרוח [illegible] להוסיף עליו
על קוראי [illegible] בגלל שלדעת המאמר הזה כן שינוי כזה, ההספר [illegible]
שנתבאו עד לצאת. הזכרתי פה את המאמר הזה, וזהו.
בשעה שמסרתי הספר הזה לבית הדפוס להדפיס בראשו הקדמה
וגם מאמר אחד בתור פתיחה וכמו ששמתי כמוה בספרי, ואם שלא היה מוכן אצלי
בתחלת [illegible] סדרתים [illegible] בהקדמה ולא איזה דברים מסבירים
נכרון בסבב שהוא [illegible] תולדה כי באו שם [illegible] עניינים מקורות [illegible]
[illegible] מאמר אור [illegible] יתוננו הוא התחקות על מקורה של [illegible]
לשרש והלשון אשר להאיר עיני העדות [illegible] את השאל ששואלים [illegible]
וכבר שהתוויתי לי על הדבר מתוכנות המאמרים לא היו כל ספק בלב שלי
דבורי נספקו עוד, ולכן נשתתול להדפיס את שלם הספר בימיהם שנפי הספר
ונתחולו על דינו, כי בהגשה שני דבים הקודמים תדפסנה ההקדמה והפתיחה, ולמה
התחלתי הדפסת הספר אז ובינתי אז את מאמרי ההקדמה והפתיחה היו הגאה אשר
דפים מספיקים באמת, אולם אחרי שהדפסת הספר נתאחרה לערך שנים, וגם
זו, נתעוררה כתוצאת שני המאמרים הנ"ל ולזאת את אותם בעת שהתחלתי לכתוב
המאמרים האלה חשבתי לתת אותם בראש ספרי בתור הקדמה ופתיחה, אולם
אחרי שבעת האחרונה נתוספו לי כזה איזה דברים שלא רציתי להשמיט, וראיתי
שהמאמרים מארכו כלכך עד שראוים להיות לספר בפני עצמו ולא לבא בתור
הקדמה ופתיחה. לכן סדרתי את המאמרים האלה כספר מיוחד, שהוא הוא

הספר שני המאורות להיותו מלא אור שנה, ונאה הוא הקורא שיראה
בדפי הספר [illegible] קפלות הדרך שעתמול [illegible] עד הוא יתפלא על
אמרתי לספר פה כל המאורות הזה,

והנה המזיר זכרון בספר אם אמנם שבשלה שבעיניה חשבתי שיבא [illegible]
כחמש ספרי זה בתור הקדמה כנגד [illegible] שנשתנה מקומו ובא בספר
מיוחד במאמר מיוחד לא שותיבו שום שינוי והמני [illegible] גם כיון שלא מעט,
כי רוב דברי המאמר ההוא הם דברים כוללים שאין להם יחס מיוחד רק להספר
ההוא וגם הדברים שבאו בו בדבר הספר הזה מיוחד לכל החלקים כאן
שהם כי לא ראיתי לשנותו [illegible] כי גם הם רובם מהדברים המתייחסים
לספרי זה יכולים להתיחס לדברים כוללים יש להם לאמר גם כן ערך גדול
ואולם אחרי שסוף סוף הם שייכים גם לספרי זה על כן הנני להביאם [illegible]
ואשים עליהם עוד נוספות,

ועד כי בנוגע לספרי זה אינני רואה צורך לדבר ביחוד מדרכו והליכותו כי ספרי
זה בעקרו כולל ענייני דרוש וישנו גם דברים הנוגעים להלכה, וישנו בספר
מיוחד בהלכה וגם בהשדרות המיוחדים לדרוש, יש שאם שם גם דברים הנוגעים
להלכה המתייחסים לענינים ההם ואורו שדרכי וסגנוני המיוחדים בהלכה ואגדה
בספר נודעים למדי מספרו הגדול בזה עד היום על כן אין לי מה לדבר ביחוד בדבר ספרי
זה, רק ואת ראיתי שיש להודיע אודות ההנהגה הנוגעת לספרי זה ביחוד, והיא [illegible]
הקוראים שההנהגה בענייני הלכה שהבאתי בספרי זה ראיתי שיהיו [illegible]
וגם אין לפלג בדרוש ההלכה והאגדה ביחד כי גם בנוגע לפרט זה להשתלבות

[illegible] ראוי לדעת אודה [illegible] שיפורו אור [illegible]
שבח הספר הזה והנהגותו

של הלכה ואגדה ביחד בדרוש, סלולה לי כבר דרך לעצמי, כי ראיתי שבכלל יש בזה
רבה שההשתמשות בדרוש בהשתלבות הזאת, יען כי ההשתלבות הזאת בדרוש
חביבה מאד על השומעים, ולזאת יש שבדרושים כאלה יש לפעול גם בנוגע לענייני
מוסר, אחרי שהשומעים נוטים אוזן לדרשות כאלה וקולטים את הדברים בנעימה
ובין כה ובאו כיום בקרבם גם הדברים הנוגעים למוסר, ואמנם יש לדעת איך
להשתמש בהשתלבות הזאת באופן שיהיו בזה הערך והתועלת ביותר ועל כן נתתי את לבי
לסול דרך גם לדרושים כאלה, ותהלה כי סלותי לי דרך אשר אוכל לומר כי כבר דרך הקודם
יקרא לה, ולזאת הבאתי בזה דברי הלכה כאלה שהם יש להשיג ידיעה כוללת מאופן
ההשתמשות בדרוש מההשתלבות הזאת,

בהיות שקרוב הדבר שהדברים הקצרים האלה לא יספיקו עוד לתת מושג נכון
מהותה של ההשתלבות הזאת ותועלתה ובמאמרי בדבר אל הקוראים אשר בראש
ספרי אלה, ובהקדמתו לא דברתי מזה בארוכות והספר הזה איננו [illegible] עתה על
כן אעתיק משם אודות דברים הנוגעים לזה, במאמרי בדבר אל הקוראים אחרי שבררתי שם
ראות שההנחות שהדרוש משתמש בהן שבדרשותי תהיינה אמתיות ומוכחות עד שיהיה,
מקום להשתמש בהן גם בהלכה כתבתי שם וז"ל

מדרכי לבלי להשתמש בשום הנחה כל עוד שלא אראה ואבחן אמיתתה, והבחינה
היא לראות אם יש להשתמש בה בעוד מקומות וביחוד בענייני הלכה, ההנחה
שיש לה מקום גם בשערי ההלכה היא הנחה אמתית באין ספק, והקדמתי שם
דברתי בזה ואחרי שהזכרתי כי על פי רוב השתמשתי בדרשותי בחקירות והנחות
כאלה שהשתמשתי בהן גם בענייני הלכה כתבתי אלה וז"ל, כי דרכי ההלכה והאגדה

שלמים ואחרים רבו ורוב ארוך מהלך עליהם זאת וידעו גם הקודמים וכבר נשלנו
כמה וכמה ספרים שנוסדו לבאר דחז"ל באגדה ובמדרש עפ"י יסודי ההלכה. כי אמנם
נעים לשמוע איך שההלכות והאגדות מתחרזות אלה לאלה ונדבקות אלה באלה ודברים
כאלה ערבים מאד על אוזן שומע אולם כל נוכל לכתוב את האמת כי כמה מהספרים
האלה אינם מוציאים מטרתם ואינם יכולים להודיע ברום מלוי של השכל הישר כי
המבונים מגדלים הפורחים באויר ובכמה מהם יש אשר בדבריהם נדרשים את האזנים
אמנם לאחד את ההלכה והאגדה על פי יסודות נאמנים וחוקים המבארים דרך ישרה
ונכונה ודרך הקדש יקרא לה, אחרי שגם בדורות זמנינו שחברו את שני אלה במלאכת
הקדש ולמדו אלה מאלה, ולזאת שמתו לי ליסוד מוסב לבנות כל באורי אגדות ומדרשות
על יסודות מוסדים אשר נלמד להיות ליסודות ולזכני כנה גם בחלקי ההלכה ומהו
אוצר מוצב בכל ספריהן בהלכה והן באגדה, וכאשר שם כינו רז"ל ויקרו שבכינו
מקומות זולתנו בגלי ובמדו שראו לאחד את ההלכה והאגדה ביחד כי ראו לקחת נושא
כזה שיכללו הלכה ואגדה ביחד כי אמנם אוזן השומעת תרגיש ערבות מיוחדת ונפלאות
נפלאה בעת שומעה שמתאחדים שני דברים כאלה שלפי תכונתם הם רחוקים זה
מתכלית הרחוק כי ההלכה והאגדה הם שני נושאים שונים הרחוקים זה מזה ואין
ולזאת בתוך הדורש לשלבם ולאחדם והיו הדברים ערבים מאד על אוזן שומעם, ואמנם
ישנן הרבה ספרים שנתחברו בימינו זה כי כוללים דרושים מן הפלפול אל הרגש
מהם לא הצליחו כלל כי בחרו להם דרכים נפתלים ועקומים ולא לכך שהשומע לא ישיג
מהם הנעימות הראויה כי עוד נדרשים האזנים ושורטים שרטת בלב, ואולם אם יש
ביד הדורש לגרר חקירה אחת שנשהיא לעצמה היא חקירה ישרה ונכבדה

ולהטותה גם לענייני הלכה היינו להראות כי יש איזה ענייני הלכה שנוסדו ג"כ על
חקירה כזאת ואחר כך יראה שגם כמה מאמרי אגדה ומדרש מתבארים עפ"י הענין ההוא
דברים כאלה יקרים ונעלים עד מאד והדורש ירנין עבה לב שומעיו. ומי שכבר יודע היטב
דרך ההשתלבות הזאת ונתעסק בה לפני תלמידים הגונים שכבר נתגדלו בידיעות והם רגילים
גם כן בקושיות וחריפות ועומדים עד על עומקה חשובה ויש להביא להם דרך כזאת
ומכפלת. כי היסוד העיקרי בההשתלבות הזאת הוא להניח הנחה הגיונית כזאת שתתחבר
וידועה שכלית שנעפו מרודים, כי יהיו מקום להשתמש בה במקצועות שונים וביחד
יש לשום לב לשני הענפים האלה היסתעפים מזה על ההלכה ועל הדרוש עפ"י
העיקר ההלכה יש לבאר איזה ענינים בהלכה ועפ"י עיקר הדרוש איזה מאמרים
ומדרש ודברי הלכה ואגדה המסתעפים משורש הגיוני הם תמיד דברים המתקבלים
על הלב מלבד יופים ואמיתותם, כי הענפים מתיחסים תמיד להשרש, ובאופן כזה ידעו
התלמידים לסול להם מסלה ישרה הן בפלפול והן בדרוש. וכל זה הנני יודע מן הנסיון מיום
שנסדתי הישיבה הזאת מגיד בכל שבת בהישיבה לפני התלמידים דרך שאלה ותשובה, ודרכי
הדרשה מהקדם איננה מעוררים כ"כ או באגדה השייכות. להפרשה ההיא, ואח"כ הנני מקדים
איזו הנחה הגיונית והנני מדרר על זה איזה ענייני הלכה ואח"כ איזה דברי אגדה ומדרש
עד שהנני מבאר על פיהם את המאמרים שהקדמתי ועפ"י רוב דברי בהלכה הולכים ונמשכים
בענין אחד של הזמן, כי בהרבה פעמים שהנני מגיד לפני התלמידים בכל התחלת הזמן הנני
מתחיל לדבר בענין אחד השייך להמסכת ההיא שמתחילים ללמוד ואח"כ הנני עוסק בכל
שבת ושבת בהענין ההוא בכל הזמן ובכל הנני מוצא בכל שבת איזו הנחה או חקירה
הגיונית חדשה המתייחסת להענין שהנני עוסק בו ומהדברים ההם נולדים ג"כ דברי

דברי אגדה. ומדרש שמתייחסים גם להנחה הראשית ושל ידם מתבררים המאמרים
שהקדמתי בזה לא יותר מחמשה שנים שהושבה נתווסדה והיינו נוהג כן כל שכן ואם
יעזרני ה' לסדר את הדרשות האלה כבר שלשתם של דרוש וכולל ההלכה והשגה
ואולי אם יאור בספר מיוחד והוא דעת ספר נפלא שהפליא על כל רמה ויודע
אני כי התלמידים השומעים לדברי מזכירים קשיות ונותנים את לבם לבשתם הרבה
עד שהם מתקוממים על לות לדעתם כי יש שאינם יכולים לקבל להגיד להם עד כאן
מהדברים שנשכחו מהם, ויש שרואים לכתוב הדברים האלה תלויים ישר הן מהם
והן בדרוש ורבים מהם עושים רושם נורא בבואם לתקומם ולדרשה בתוך, ולכן
ראיתי להביא בספרי זה דברי הלכה כאלה המתייחסים גם להנחה הבינונית
אורך שיענה מתחשבים הדברים שהלכה וגם באגדה כיון שרואה הקורא
שגם ההנחה כי המורות קשורה עם הדת נקשתי סוגיא שלמה ונדרשתי עליה
הרבה וכך העליתי על פי הנחה זו כמה דברים באגדה ומדרש וכן יתר
הדברים בהלכה שישנם בספרי זה הם גם כן מין זה:
ראיתי להעיר את הקוראים כי ספרי דברים בכלל וספרי זה בפרט
ראוים להשמע לב מיוחדת בגלל הדמיונותם בנוגע להתאמת הביאור והיו ביאור
ואם אינם שמבלי רוח התנגדותי רעיונים כאלה המסוגלים לרומם רוח האדם ולמצא
את לבם בתקות הטוב השתדלתי לזכור את הטוב בדברים ברורים ומאמרים באופן
שיבינו כי הטוב היותר הוא נהוג להם בו אומץ כגד כל הסבות שסבלו, ולכן
ברעיונות כאלה בלבד לא הסתפקתי בזה לבד ונתתי תמיד את לבי שהביאור על
המאמרים שהביאו לרומם על הרעיונות הנ"ל והוא באור ישר נאמנתי עד כמה
ש שנראה

כי המעשים האלה נשלו להכנע מפני הזמן ורק אף אם נדבק ומוצאותיהם המוחבאים
שלאחר זמן גם שלום בעת החיבור אלא וקבלתו עם זהי ודרכים עם הקיבות וכו'.
את החיים ומדות האחרות עם דרכי חשבונות אשר ומאז כרסם בודאות דקיות וכוללות
אשר זהו מחוכם ברוח הרוחבות בעולם, הנה לנקודה ועמוד נשרת בבית אחינו.
הם בקשים להם אנשים נאמנים ולהודות טעים להגל את יסורים. ובכל דבר זה והרבאת
ידותנו של בלבני הסתרים לתורתנו. כי לא כן לא כלם נשלו לקוות להיות ~~בסלם~~ לרבנים בוסרא)
באלו אשר כלם ובקשו להם נטרה בחיים והחבורה הזאת תפתח כר נרחב לקבלת
הלימוד הטובה ולתת להם את האפשרות לעמוד לפי דעתם בדבר אשר יהיה להם לכח
החשק להביא לאהובנו (א) המשור, דל"ר

והנה לקבלת החברה הזאת יש לעשות הכנות מיוחדות. כי להבין התקנות
האלה שנזכרו פה באופן של אחד ואחד ושלם בתשלות ההשתלמות בהתקנות שיבחר
בו זה אנים ויפוקים עד עתה הלמודים הכוללים המלמדים בחשיבה, כי להיות
מורה ומבין יש ללמוד בחוג גם ומדות הפדגוגיא ולהשיג מדה ראויה זה יש
ללמוד עד לימוד אחד בהבנות מוחדה. לכן להיות מדרכי חשבונות יש להבין
בהוראה הזאת ללמוד בחוג המדות החשובות לזה וכן בכל מקצוע ומקצוע לכן
אלה וחסרו עוד בחשובה. ואם בכל יכולו ומנה גם אנשים כאלה שהנם מורים נאמנים
ושרה בבית מחבר שלנו הלא כלו מחנה שיש להבין את הלב.

אולם אם אמנם שבהשקפה הראשונה נראה שהחסרון הגדול הוא
מחנה. הזכרון אתנו שלא לשכח את הענף, אבל אחרי ההתבוננות יש לראות גם הדבר
החשוב שיש בזה עוד שיש גם מקום

הספריה הלאומית ירושלים
28° 9305
מחברת 4

וכן זה הדבר נראות בפסוקים הדומים לזה. בעת שנתקבלו התעודות ונודע שאור על הכספים
נרשמות בפנקס. דומה לזה. ויש אצלו א.ש. נוהג שיקבל זאת הכספים וכ"ב. ואם יש כספים בעד
התלמידים נרשמים כולם בפנקס הכל בדבר לכספים הבאים בזמן השנה נרשמים וגם בפנקס
נוהג. הפנקסים פתוחים לכל מי שרוצה לבקרם ולבקרם. לשנה ובמאורחים שבאו לבקר את המוסד
בקרו גם הפנקסים.

אבל יש לו הרבה פסוקים בנוגע להושבה אבל לא ראיתי להעתיק ולתת מהם. אחרי
שכל קבוצות והפסוקים האלה הקבועה אוננה קבועה טבעית. ההצעה כפי תלמידים
הנזכרת קבוצות נקיים רק לפסוקים המתוחסים להספר לבקר הלשונו לנוכח לשם" וזה
שבכל קבוצת הפסוקים האלה פה הוא רק בנוגע שהפסוקים האלה ראוים לבקר שנאמרו
לשכרון אלא ואם ובפסוק כשהם לאלם בקצה דומה אותו בטוחים בקולם כי הקונטרסים
הפסקים אותם בלא קושיא לצאת ראיות לקבוע בעצם נקיים בהתפעמות לספרי דה כי
אקוה לו שספרי דה והיה כן קוצה לקבצותו ותשואו גם הפסוקים האלה ונסעת
גם על דה אחרי שסוף סוף יש להפסוקים האלה איזה יחס להוצאת ספרי ובשלו אם
בכל הגלות, ואחרי שאולם מתוחסים ביחס ושר לחוגי לספרי עז"ל לא ראיתי להעתיק
אלא ולתת בזה חמש ווען הועד להביא עוד יתר הפסוקים שיש לו בדבר הראוים לראות אור.

בנוגע לספרי דה אינני רואה צורך לבקר בוחוב מדרכו והלכתי
כי ספרי דה בתוכם בולט עלינו בראש ויש בו גם פסוקים המנגנים להלכה וגם בו
שהר נוהג בהלכה גם בהשיורים המוחתים לראש ויש שאלות שם גם פסוקים המנגנים
להלכה המתחסים לעניני הדת ואחרי שדרכי לעניני המוחתים בהלכה ואגדה כך
נוהגים לגבי ספרי שהלו' בדפוס עד היום שלא אין לה וזה לבקר בוחוב ספרי דה ולכן
תמיד ראיתי שזה להועיד אלי החומר המנגנת לספרי דה בוחוב והוא שונה הקוראו!

שהדקדוקים בענייני הלכה שהבאות בספר זה כוונתי שיהיו לדוגמא לדעת והם אך לשלם
דרוש ההלכה והאגדה ביחד כי גם בענין לפרט רק להשתלשלות של הלכה ואגדה ביחד
בדרוש סלות לו הזה דרך לזה, כי ראוי שיעשו יש עיקר רבה בהשתמשות בדרוש
בהשתלשלות האמת, ואף כי השתלשלות האלה בדרוש חביבה מאד על השומעים ולמצוא
שבדרושים כאלה יש לפעול גם בענין לרבנים מוסר אחרי שהשומעים נטו אוזן לדרשות כאלה
ובוללים את הדקדוקים בנאמה ובין כה ובאו כאוים בקרבם גם הדקדוקים המעמים לאמר
ואמנם יש לדעת איך להשתמש בהשתלשלות האלה באופן שיהיה בה הדרך והאמת
ביחד. לכן נתתי את לבי לסול דרך גם לדרושים כאלה ותו"ל ביסלתי לי דרך אשר
אנסה לאמר כי בעז"ה דרך הקדש יקרא לה ולמצאת הראה רק דרכי הלכה כאלה
יש להשתמש וחדשה כלילה באופן ההשקעות בדרוש בהשתלשלות האלה.
בהיות יקרבו הדרך שהדקדוקים המעמים האלה לא יוספו עוד לצאת
אולם נאמן מהותה של השתלשלות האלה ותולדותה, ובמאמרי דרך אל הקוראים אשר
קראו ספרי אשה"י והקדמתו שם דקדוקיו וכזה בארוכות והספר הזה אינני צריך אלא
לו אמתק ושם אותה דקדוקים המעמים לזה במאמרי דרך אל הקוראים אחרי שדרש
יש לראות שהפתחות שהדרש ושמש בהן בדרשותיו תהיינה אמתות ומלפות
עד שיהיה וקום להשתמש בהן גם בהלכה כתובות שם וז"ל: ודרכי לבל להשתמש
ביום הנחה (כ"ד שם) כל עוד שלא נקאה ואבחן אותה והפתוחה הוא לראות אם
יש להשתמש בה באלה וקוות לבוחם בעניני הלכה הפתח שיש לה וקום גם
בדברי ההלכה היא הנחה אמתת באין ספק והקדמתו שם דקדוק ג' זה ואחר.
שהצעתי כי עזה הדרך השתמשתי בדרשותי בחקירות ופתחות כאלה שהלכתי
בהן גם בעניני הלכה כמאמר אחז"ל, כי דרכי ההלכה והאגדה שלובים

ומחוזים זה בזה ורוח אחד ורוח אלוהים מאת ומאל גם הקדמונים לשקוד ולי כי הלשה
ספרים שנוסדו להאמין בתחילה באגדה ובמדרש חז"ל ומשפטי ההלכה, כי אמנם נתן לשוא אך
שההלכות והאגדות נתחברות אלה לאלה ונדבקות אלה באלה ודבקים כאלה עתקים מאד
על אזן שומע, אולם בל נשכח לכתב את האמת כי כאשר מספרים האלה אנם ומדאים
מטרתם לאומנם שעוסים למשוך גם קהל מאוד של השכל הישר כי הם בזמם מעלים הקשה
באור שפה זהם יש לפעמים בקריאה פירושים את הזמנים, אמנם לאחד את ההלכה
והאגדה ז"ל ומובנים נאמנים וחקוקים הוא באמת דרך ישרה לשונה ודרך הקדש
יקרא לה, אחרי עמד בתחילה אמצעי שחקקו את שם אלה בלאות הקדש. ולמדו אלה
ואלה למצאת שיש לו לחוסף ומוסף לדבות כל באורי האגדות והמדרשות על יסודות
ומספרים אחר, ודלו להורות ליסודות ולמצא פנה גם (בהיכלי) ההלכה. רוח אחד ונגע על
ספרי הן בהלכה והן באגדה. ובהוראה שם כתובות וז"ל: ודעי שבשמה אמצעי צבי"
ובמצ"ו שראו לאחד את ההלכה והאגדה ביחד כי ראו לקחת משא כזה שעלו הלכה
ואגדה ביחד כי אמנם אין השואות קצותם ערכות וחורת ולמעות נפלאה באו ששוות
שמתאחדים שני חלקים שבכפי תשובתם רחוקים זה"ז בתכלית הרחוק כי ההלכה והאגדה
הם שתי נושאים שלהם הרחוקים זה"ז לכ"ז גם ובא בוד המדרש לשלם ולאחדם ולהיות
הדקדוקים ערבים מאד על אזן שומעת. ואמנם יש לי הרבה ספרים שנתחברו באלה זה
כי כלם דרושים ודרשות ע"ד פלפול, אבל הרבה זה. לא הצלחתי כלל כי בחרו להם
דרכים נפתלים ועקומים ולא לבד שהשומע לא ישיג את הכוונות הראויות. כי
על פירוש הזמנים ושורשים שרשם בלב. ואולם גם יש בזה המדרש לברר חקירה
אחת שבהוא לשבה היא חקירה ושיר למבוקה ולהטותה גם לעניני הלכה המשי
להראות כי יש אותה אלי הלכה שיסודה על חקירה כמאת ואת"ך יראה שגם

כמה ואחרי אגדה ומדרש ותוספות עפ"י החקירה הזאת פיוטים כאלה וקרובים ונעלמים עד
מאד והמדרש ורמז בהלה לו שונה' מי, שבקי ומדע הוטב דרך ההשתלשלות הזאת, ושמא
בזה לפני תלמודיים העולם שכך נתגלה במקורותיהם בלשון גם"כ בבקיאות וחריפות ולאחרים
בזה על מדרגה חשובה עוד למצוא להם קצבה כמלה ומלה, כי הסוד העיקרי
בהשתלשלות הזאת הוא להבין הסבה הפנימית כזאת שתחשב למדרגה ירושה
שהפיוטים נוצרים, כי והנה מקום להשתמש בזה במקצועות שונים לענות וישנים לא לשם
הפיוטים האלה המסופקים ומזה את הפלפ"ל ואת המדרש עפ"י הדין ההלכה
יש להבין איזה ענינים בהלכה ועפ"י דין המדרש איזה ענינים באגדה ומדרש ודקדוקי
ההלכה והאגדה המתנגדים נשרש הפיוטי הם תמיד בקי טעם התקבלות על הלב ואם
ושרתם ואמונתם, כי הפיוטים מתיחסים תמיד להשרש ובאופן כזה גם התלמודיים לכל
להם נולה ושרה הן בפלפול והן במדרש של זה הזמן ולדעת את הנסיון זאת שיסודתה
הושענה הזאת ענינו בעל שמת בהושענה לפני התלמודיים עד שעה ומחלה ודרכו
להקדים אותו הסבה הפיוטית ולהקשר על ידה אותו דקדוקי הלכה ואתה אומר דקדוקי
הגדה ומדרש, עד שהנה ובאמן את האמור שההקדמה עפ"י רק בהלכה הלשונות ונעלמות
באמון אחד בעל הזמן כי בהפתיחה שהנה ענין לפניהם בהתחלת הזמן הזה
ומחול לפניך בזמן אחד הדיוק להוספתא ההוא שמתחלים ללמוד ואתה הנה אוסף
בכל שבת ושבת בהזמן ההוא בעל הזמן עכ"פ הנה ואם באלה בעל שמת אותו הנה
או חקירה הפיוטית חדשה המתיחסת להזמן שהנה אוסף בו והדקדוקים הרבה
ולפעמים גם דקדוקי אגדה ומדרש שמתיחסים ג"כ להפתיחה הראשונה ולא ידים ותוספת האמור
שהקדמתי. מה לי ולהן ושבר שלם שהושענה נתוספה והנה נוהג כן בעל שקן אם
ועדיין לספר את המדרשים האלה כפי שרואים עפ"י. נעל מדרש שמע ההלכה והאגדה

ולאגדאם לאור דספר ואחד והיה בעל ספר נפלא שופלא מן כל ראשון) ומדע את כי
התלמודים השונים לדקדק באמונם קצבות ונותנים את להם לדעת הטעם עד שיהיו חקוקים
על לוח לבותם (כי יש שבאים אלו לבקש לפלפל להם זכר פה ארבע דקדוקים שנשכחו מהם) הפלפולים
ואף כן בהלכה והן במדרש וברוב והם אנשים ראשים נערך בבואם למקום ומדרשים
ברבים ולמצוא ראותו למצוא בספרי מה דקדוקי הלכה כאלה המתיחסים ג"כ להתורה
הפיוטית אחת שנמצאה ומתפים הדקדוקים בהלכה גם באגדה כמו שנראה הקורא
שזה הפתח כי החירות קשורה עם הפסח וכבתי סגנוא שלמה וחבורת עפ"י הרבה
וכ"כ הקלות עפ"י הנמה גם כמה דקדוקי באגדה ומדרש, לכן יתן הדקדוקים בהלכה
שישנם בספרי זה הם גם מן זה.
גם ראית ראותו למדע שהספר הזה אונני והספרים שכבר ע"ז
במחשבתו להו"ל ושדקדקתי והם בהקדמתו מספרי שהו"ל, כי הספר הזה נתעתק בשם
האחרונים באת שאור העולם היה ולא מהברות חורות, חירות, חפש, נראה אף
את לבי לברר את מהותה הנאמנת של חורות ובהיות כי חג הפסח הוא חג
החירות כי על כן נקרא בשם זמן חרותנו ואם כן אופיא הלז דהדקדוקים יש לדקדק באוני
חורות ומתיחסים בעיקרם לחג הזה. לזאת סדרתי הדקדוקים באופן זה שיוכלו על הלשון
החג הזה ואלה בודו באלה להראות כי הדמים הראשונים להעיקרים שישנו בוחלד חג
הזה הם מקבלים לזמנו פרטי החירות, אחרי שהחרות הוא המטרה העיקרית והעיקרי
הסודי. בזמני החג הזה גם על הדרך פרטיותיים ודיני החג הזה על דודי
בדבר להראות איך שמתיחסים לפרטי החרות, וגם על הפסח וגבורת חוץ שהראן
שחז"ל קבעו ע"ז הוא אור ארבעה עשר הראות ג"כ שהוא מתיחס לפרטי החורות,
ואחרי שבדיקת חמץ הוא התחלה והדקדוקים השונים לפסח לזאת נקרא ספרי

זה בשם שנתן את המזון ומשמרת חוקי.

ואסיים בתפלה קצרה השגורה תמיד בפי. אנא ה׳ פנה אלי

וחנני, הורני ה׳ דרכך האר עיני בתורתך הקדושה שלח אורך ואמתך המה

ינחוני בדרכה לפניך ועשה ודו אל תתן הקם לרגלי. אמרתך, אנר דרתך כי

נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי.

הקדמה

ל

הקדש

ל

הספריה הלאומית
ירושלים

החושים השכל והרגש הם הם הפועלים הראשיים על האדם
להביאו לשלמותו העליונה והמוסרית, החושים והשכל מביאים את
האדם לדעת בכל מקום אם גשמי או רוחני אם הוא כפי גדרי הראוי,
החושים מחושים את החיצוניות והשכל חודר בפנימיותם [illegible] מגיד האדם
לדעת אם הוא כפי גדרי הראוי, והרגש מביאו את האדם לידי
תוצאות מעשיות כלומר להתאמת המציאות עם הראוי שיהיו התנאי
יותר ראשי ויותר עקרי בשלימות האנושית,
הדברים המעטים האלה אמורים בקרבם יסודות רבות הצריך
ובירור התועלת לזאת אמרתי לבארם בארוך, אי"ה [illegible]
בנוגע לפעולת החושים והשכל כבר נגעתי בזה בספרי [illegible]
ו' פ"ו ואעתיק משם הנוגע לעניננו וז"ל שם, האדם בזה הכרתו את
העולם והשגתו ממנו מתחלק לשני חלקים ראשיים, יען כי הכרתו
לזאת והשגתו בזאת ע"י שני חלקים ראשיים המתמצאים בו היינו ע"י "פעולת
החושים והשגת השכל" כי עוד הרא אדם יולד, וכל העולם כולו הוא
חוץ ממנו, כי בעת שאיננו מכיר את העולם ואיננו משיגו כלל אז
יאמר כי העולם הוא חוץ לנפשו כי אין לו שום קשר עם העולם וכל מה
שהוא הולך ומכיר ומשיג מה מעניני העולם ומכניס ידיעותיהם אלה בקרבו יש
להמשיל ע"ז בהעניינים האלה שהיו עד עתה חוץ לנפשו מכניסם עתה
בנפשו ותכונות האדם הוא להכיר ולהשיג והן ~~[illegible]~~ ידיעות ע"י שני חלקיו אלה
ע"י החושים וע"י השכל ע"י החושים רואה שומע מריח טועם וממשש וכו' וגו'
השכל הוא חוקר ומתבונן במושגים המדעים והרוחנים, והנה יש כמה

Ms. Heb. 28° 9303

ההבדלים בין הכרת החושים להשגת השכל ופה נעמוד על הבדל אחד
הדרוש לעניננו פעולות החושים הן כמו בחוץ, כי בלא שום התבוננות פועלים
פעולתם ומתפעלים כי החושים הם חיצונים ושטחיות והכחות שבהם אינם
צריכים להתפתח ובמ"ר אמרו על אותה חושים שבאדם שהם פועלים שלא בר-
צונו ג"כ וז"ל (תולדות פס"ג) א"ר לוי ששה אברים משמשין את האדם ~~שלשה~~ שלשה
ברשותו ושלשה אינן ברשותו העין האוזן והחוטם שלא ברשותו חמי מה דלא
בעי, שמע מה דלא בעי מריח מה דלא בעי, והכונה של "שלא ברשותו היינו
שפועלים בחוץ, וגם על אותם שאמרו שהם ברשותו הכונה שפעולתם אינם בחוץ
ממש כי נעשית ברצונו של אדם אבל אינה דורשת שום התפתחות אולם
השכל הוא מהאברים המתפתחים כי הוא בכח האדם וכל מה שהאדם
מתפתח יותר יגלו השכל מכח אל הפועל כי החושים כמו שהם חיצונים כן הם
מחושים רק החיצוניות של המוחשים העין רואה את השטחיות של הנמצאים האוזן
שומעת קול הכרת דברים אבל השכל שהוא כח פנימי באדם משיג גם פני-
מיות הנמצאים ואור השכל חודר ויורד בפנימיותם ואחרי שכח השכל היא בהבנה
הוא מהכחות הפנימיים לכן הוא עומד תחת גדר ההתפתחות והאדם
שישים לבו לפתח שכלו כי יעסוק בעניני תורה וחכמה יתפתח שכלו מיום ליום וכל
שכל הכחות המתפתחים ויוצאים מעט מעט בהדרגה מן הכח אל הפועל
כן הוא גם כח השכל והתבונה עכ"ל שם, ואמנם כי יש עוד לדבר בזה
וגם בהכרתו עוד מפעולת החושים והשכל, אולם פה שהעקר כוונתי לתת מושג
ברור מפעולות החושים. והשכל אני מסתפק בהדברים האלה כי הם מספיקים
לתת מושג ברור מפעולות החושים והשכל.

ובנוגע לפעולות הרגש, מובטח כי החוקרים הרבו לדבר מתכונות הרגש, ועמדו
על ההבדל שבין השכל להרגש ואין קצה להדברים שנאמרו בזה ואחרי כל
אריכות דבריהם לא העלו דבר ברור, ולאמת אמרתי להגדיר פה בגדרים
ברורים גדרי הרגש ומאליו יתברר ההבדל שבין השכל להרגש ויתברר לכל כי
לכאורה יש תפקיד מוחש וממשלה מוחשת ואין כאלו נוגע בחבורו וגם כאלו
[illegible] יש לדעת כי כל התנועות הטבעיות של האדם הן כמו מסובבים וכמו
שלכל מסובב יש סבה כן לכל תנועה מוחשת יש מניע מוחש אל סבה מוחשת
יש להאדם תנועת הראיה השמיעה הריחה ולכאורה מהן יש מניע מוחש העין
היא סבת הראיה והאוזן סבת השמיעה וכן לכל התנועות, ולכאורה יש
שם מוחש חוש הראיה חוש השמע כו', והנה יש בהאדם עוד תנועות אלו
פעולות (רק שאינן נראות ומוחשות כי הן פעולות רוחניות ומגלות
יש לדעת בגם מהתנועות האלה יש מניעים ורק כמו שהתנועות אינן מוחשות
בחוש ואינן נראות לעינים כן גם המניעים אינם נראים והם כחות מוחבאים
הספונים וטמונים בהאדם בפנימיותו, הינו רואים שיש בהאדם תנועות
(תנועות ההתחכמות, תנועות החקירה וההתבוננות ואחרי שהן תנועות הן
מסובבים ובהכרח שיש להן סבות, ואחרי שהסבות אינן נראות יש להחליט
בוודאות גמורה כי בפנימיותו יש כחות כאלה שהם הם המניעים והם הם
המסבבים את התנועות האלה, הנה האדם ילמד ~~לחקור~~ להתבונן על כל
דבר ולחקור בכל דבר חכמה ומדע והוא מצד כי יש בהאדם כח החכמה הבינה
והדעת ועל פיהם יחקור יתבונן וישכיל להבין את הדבר, ואיננו נכנס פה לדבר
גדרי של חכמה ובינה ודעת וההבדלים שיש ביניהם שכבר הרבו לדבר בזה

המקובלים והחוקרים כי לפי קדמונינו בלה שמה ותכלית בדברי פה היא
רק לברר כי לכל תנועה יש כח מוחב המניע את התנועה הבאות ביחוד
וגם לאלה התנועות שבכחות המניעים אינם נראים כמו החושים יש לצורת בהם
ספונים ותבונים בפנימיותו כי הם מכחות הנפש וכמו שהנפש אינה נראית
כן יש הרבה מכחותיו שאינם נראים ונגלים ומזה מובן כי אם נראה
שיש בהאדם תנועה כזאת שאין לייחס אליו למניע לא החושים ולא השכל, יש
להחליט שיש בפנימיותו כח מוחב כזה המניע את התנועה הבאות ,
והנה וגלו בו יש בהאדם תנועת. השמחה וגם תנועת העצב כשמחה
יש כמה מדרגות יש שהוא בעצמו שמח, ואחרים לא יכירו כל זה שהוא
שמח ויש ששמחתו מגלת למדרגה כזאת עד שאותות השמחה ניכרים על
פניו וכל מי שיביט עליו גם כאשר אין יכיר תוב כי לבו מלא שמחה וגילה ויש
ששמחתו מגלת למדרגת אמר ורוקד כי שמחתו כה גדולה עד כי יצאו הלב
ומכל שמחתו הוא אינו לעשות גם בפועל אותו תנועות שהן תולדות השמ=
=חה היינו לזמר ולרקד, וכן בעצב יש כמה מדרגות יש שהוא בעצמו עצב,
בכל אוננה ניכרת כל העצבות ויש שהעצבות ניכרת על פניו, ויש שהעצבות
כה גדולה עד שהוא בוכה ומילל וככל אנו רואים שיש בהאדם תנועות הפס=
תרות אל הפתעלות אל התלהבות רואה אדם דבר עול ואון ולבו יסתער
מזה ויש שהסתרות לבו כה גדולה עד שלא יוכל יורד אונה לאונה יכה כל
אל כל מלוע עלוה ועליה אותו תנועות משונות, כל התנועות האלה אין למו
לא להחושים ולא להשכל לא החושים ולא השכל יתפעלו ויסתערו החושים וחושים
החיצוניות השכל חובר בפנימיות ומתבונן אכל דבר אין להם לא הת=

פעולות הם קרים ככפור ולהם אינו נוגע הדבר אחרי שהחושים מחושים
ותבונן השכל וידע אם הם מצב טוב אל רע ובזה נגמרה פעולתם ואם בכ"ז אנו
רואים תנועה כזאת מובן שיש להחליט כי יש כח מוחב בהאדם שעורר בו
התפעלות והסתערות וז"ל בזו מאויה ענין רע לעצב וגם לבכי ויגון ומאויה ענין
טוב לשמחה וגם לזמר ולרקוד ומאויה דבר עון ואון להסתערות נראה, והכח
המוחב הזה קראו בשם רגשון כי ההרגשה הפנימיות מרגש הוא התפע=
=לות והסתערות וכשאוהב ותהלים נה' טו בבית אלהים נהלך ברגש
מציר אוד ~~[illegible]~~ עיבורך רק על מפתן בית ה' ~~[illegible]~~ נתמשון רגשי רצונותיו הקדש וכמו
שנרעשו ונתפעלו והדברת כמאה ה' החופפית שם, ובכלל כל המיני התפעלות
והתלהבות והסתערות כל אלה מתייחסות להרגש, כל מה שהאדם מחוש בקרב
לבו מתייחס להרגש, כשהאדם רעב מחוש אוך שהאוכל יספיק לו, כשהוא צמא
מחוש את הצמאון, כשנדקר מחט בבשרו ומחוש בואב, כל אלה הם תולדות
הרגש וכמו שהרגש מרגיש איזה לחיצה טרדות איזה מכאוב טבעי, כן
ירגיש גם אותו לחיצה מוסרית אל איזה מכאוב מוסרי אם רואה איזה
דבר עול ואון איזה גזל משפט, שוד ענים, שמע אונאת אביונים מחוש צער גדול בפנ=
=ימיות הלב כל אלה הם תולדות הרגש, ואומנם יש הבדל בין החשת מכאוב
טבעי למכאוב מוסרי הרגש ממכאוב טבעי בזו מהודו שלא ע"י אמצעים בלת
שהרעב יחל להציק לו ירגיש מיד, בלת שיצטרך לחוש מרגיש את הצמאון מאליו,
בלת שיבוא לו איזה מכאוב מדקירת מחט בבשרו או מאיזה מחלה, מרגיש
מעצמו הכאב אבל המכאוב המוסרי ירגיש רק ע"י החושים והשכל,
רואה איזה מפעל שיש בו עושק רש גזל משפט שוד ענים , אז יוכל

להרגיש המבואר האמורי רק ע"י החושים והשכל, החושים מחושים את
החיצוניות מהמפעל, והשכל חודר בפנימיותו ומתבונן היטב על כל פרטי
המעשה הנ"ל ויודע את הפועל הגדול שנעשה בזה אז יתחיל להרגיש מכ-
-אוב פנימי אבל כל עוד שלא יתבונן היטב בפרטי המפעל, למשל
על הפועל שיש בזה לא ירגיש שום מבואר, בכל רגש מהמבואר אומרו מתלבבים
החושים החיצונים ~~ופנה~~ ופנת והלב, החושים מחושים את החיצוניות מהמפעל
השכל שבמח מתבונן היטב ומנתח את המפעל לנתחיו, וחוקר על כל פרט
ופרט וכל מה שמתבונן בזה יותר ויודע יותר מהפועל הנורא שיש במפעל
הזה, אז ירגיש הלב את המבואר האמורי ויתעורר בקרבו, וכל
מה שהפועל יותר גדול, גם התעוררות לבו יותר גדולה, כי כל מה שמרגיש
יותר את המבואר האמורי, יתפעל יותר וכמו שהמבואר הטבעי שאלו יתן
להאדם לנוח, ובעת שהמבואר גדול מאוד, לא יוכל עוד ויתהפך מצד
אל צד, ואם יש בכחו לרוץ ירוץ מחדר לחדר מפנה לפנה כי אוננו
יכול לנוח מרוב יסורו מהמבואר כן גם המבואר האמורי יש שיפעל
על האדם כל כך עד שלא יוכל עוד לרוץ ולנוע ממקום למקום,
וכבר מצינו ענין אחד בתורה שאחרי שנעשה לו להתבונן עליו וגם
על אותה משמחה המתיחסת לענין הפועל יתברר לנו כמה שהפנה
הדעות אמיתיות כי ההתבוננות על ההשגחה האמורית הפועלת על
פרגש יש שמביאה את האדם לידי התרגשות עצומה כל כך עד
שמגדלת את לבו באופן נורא כזה עד שלא יוכל כי מרוב התעוררותו
לא תהיה לו שום אפשרות לנוח במקום אחד,

הנה בין פרטי הקללות שקין נתקלל מאת הקב"ה בעד זה שרצח
את אחיו נתקלל גם בזה שאמר לו "נע ונד תהיה בארץ" והכונה של נע
ונד אוננה מבוארת כל כך, יש שביארו בנע ונד היינו בכל חבל,
והמבטאים האלה כוללים ענין אחד ענין הנדידה למקום אחר, ויש שאמרו שהם
כוללים שני ענינים שונים, והמבטא נע כולל ענין אחד והמבטא נד
כולל עוד ענין אחר, ובבאורים של הענינים האלה ג"כ יש דעות שונות, אולם
שיהיו לא נתבארה עוד היטב הכונה של המבטאים האלה, וגם ראוי
להתבונן ביחס שיש בהענש של נע ונד להעון מרצח, כי בכלל גדול הוא
שלכל ענש בעד איזה עון יש איזה יחס בין העון להענש כי אחרי שרק
בעד עון זה נתיחד הענש הזה מובן שיש איזה יחס ביניהם, שמצד זה
מובן הענש הזה לאומת העון הזה הנ"ל יש גם דבר להתבונן על
היחס שיש ביניהם והנה יש משל במ"ר ויש לראות שבעלי הש"ס בשורו
גם כן בהמבטאים נע ונד כוללים שני ענינים שונים והוא במ"ר (נח פ"
אמרו שהוכיחו שם דברי סוכר דתשובה עושה מחצה שאמרו ורז"ל על באת
דברי תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה
תשובה נמנע ממנו חצי גזירה ומנין שעשה תשובה שנאמר "ויאמר קין אל ה' גדול
עוני מנשוא" ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה ~~[illegible]~~ ויצא קין מלפני ה' וישב
בארץ נוד קדמת עדן, נע ונד אין כתיב אלא בארץ נוד קדמת עדן, הפסוק מזה
ששנו בכלל מקומות במדרש שונים אבל לפי כל הנוסחאות ~~[illegible]~~ יוצא שאחרי שעשה
תשובה אז אחרי שהתפלל לפני הקב"ה נתבטלה גזירת נע ונשארה רק גזירת נד
ושרי בפתחיטו בנע ונד כולל שתי גזירות היינו שני ענינים שונים והצאת הרי

יש להתבונן בטעמם של שני העונשים האלה, וביותר יש להבין מבא אחרי
המשל' בטלה ממנו גזרת נע וגזרת נד נשארה כמו שהיתה, הן הקרא ש...
ביאור על כל מזה דכתיב אחד וישב בארץ נוד הוא רק נד [אונקלוס] כדברי רז"ל
ברגשותיהם אבל עכשו בדין איננו נע כלל, עוד יש משל אחד בענין זה שאיננו
ונכן כל דרכי הוא/ [...] ברגשיות הכל עד"ק וישם ה' לקין אות יש שם
אירו דעות בטעמו של האות ומובאים שם גם דברי רב ור"ח וז"ל רב אמר
שנאו אות לפרחניים ר"ח אמר שנאו אות לבעלי תשובה והדברים סתומים וחתומים
אמנם הדברים הקדומים יפלסו לנו דרך נתיב להבין כל הענין הזה, כבר נתבאר
כי ההתבוננות על ההשחתה המוסרית פועלת על הרגש ויש שההתרגשות תהיה כה
גדולה עד שלבו יסתער בקרבו ומרוב המות לבבו והסתערותו לא ימצא שלו ולא
תהיה לו שום אפשרות לנוח, והנה כמו שלכל פעולה יש סבה חיובית שמעוררת
את הפועל לפעול כן גם לכל הליכה שהאדם הולך יש סבה חיובית שמעורר
לו להלך, והסבות הן אחת משלש אלה א) היציאה, שהוא מוכרח לצאת ממקומו
זה שהוא נמצא עתה ב) הביאה, שהוא מוכרח לבוא למקום ההוא ג) עצמות ההליכה,
שהוא רוצה ללכת לשם טיול, ואז"כ אם איננו רואים שאחד הולך הלא כפי
ההשקפה ראשונה יש להחליט שאחת משלש סבות האלה סבבו ההליכה הזאת,
אמנם באמת אין להחליט כן לדבר ברור כי יש הליכה שאין לה שום סבה חיובית
רק סבה שלילית, כי נשלל ממנו כל אופן אחר, כי הנה בכלל יכול האדם להמצא
באחד משלש אופנים האלה, א) אופן העמידה, ב) אופן הישיבה, ג) אופן השכיבה,
ואתה להאדם שנשללה ממנו היכלת להיות באחד משלשה אופנים הנ"ל הוא
הוא מוכרח ללכת, והליכה כזו איננה מסתדרת משום סבה חיובית רק מסבת

השלילה והליכה כזאת תמיד בלתי שהאדם הולך ~~...~~ בעבור ההסתערות
וההתרגשות, כי בלא שלבו סוער ותוסס אז אי אפשר לו לא לעמוד ולא לשבת ולא
לשכב ומאליו הוא מוכרח להלך כי סערת לבו לא תתננו להיות במקום אחד,
...ש שההסתערות וההתלהבות כה עצומות עד שירוץ כמשוגע הנה והנה יחרוק
בשיניו ... את ... וישאג הקב"ה כי כשיתבונן בעצמו על הפעולות הגדול ועל
ההתלהבה הנוראה שעשה במעשה הרצח הזה אז יסתער בעצמו וסערת לבו
תהיה כה עצומה עד שלא תהיה לו שום אפשרות להיות במקום אחד. כי לא יוכל
לא לעמוד ולא לשבת ולא לשכב ורק ילך אנה ואנה כי בלא שהלב סוער ורוגש
מזה שמרגיש את הנבואה המאורי אז הוא מוכרח ללכת אנה ואנה ע"כ יהיה נע ונד,
כי בהוראות נע משתמשים על תנועת הלב שבעת שהאדם מתרגש מאוד ורוחו סוער
בקרבו אז ינוע הלב וכשנאמר בישעי' (ז׳ ב) „וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער
מפני רוח" והוראות נד הוא על הנדידה הגופנית וכשנאמר בתהלים (נה׳ ח)
הנה ארחיק נדוד ובמשלי (כז׳ ח) „כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו"
ועונה רבות כי הקב"ה הטביע את הטבעי הזה מרגש באדם שאחרי
שפעולה דרכו והוא בינדו להתבונן ולחוש את הפעולות ולהרגיש מזה מכאוב עצום
עד שלבו ינוע ויסתער בקרבו ואז אין לו שום אפשרות להשאר על מקומו כלל
תנועה גופנית כי ההסתערות הלבית מכריחתו לנוד גם בנדידה גופנית כי
אחרי שרגלי סערת הלב אסור לו להיות במקומו שהוא על מקומו יכולה להיות רק אז
ע"י עמידה או ע"י ישיבה או ע"י שכיבה, אבל מי שמצב סערת לבו הוא מוכרח ללכת
אי אפשר לו להשאר במקומו וזו היא נדידה גופנית. כאופן שהמנוע הלבית מסבבת
את הנדידה הגופנית, ע"פי הדברים האלה יש למצוא טעם טוב בזה שהאלקים

ואמרו בסנהדרין (דף לז. ע"ב) אמר, גלות מכפרת עון, שבהשקפה ראשונה
נראה אינו מובן איזה יחס יש לגלות עם כפרת עון, ואין אלה היסורים שבגלות
סובלים, הרי הוי גלות בכלל כל היסורים שכבר אמרו יסורין ממרקין עונותיו של
אדם ובמה מצויינת היסורים בגלות ~~מאשר~~ משארי מיני יסורים ולמה פרטו בוודאי
גלות, ואמנם לפי דברינו הנ"ל נראה בפשטות יש יחס אמיתי בין גלות לכפרת
עונות, כי הנה זה ידוע לכל כי תשובה מכפרת עון, ואמתה אם רק ישנה כדברינו
לברר אומר יש יחס אמיתי לגלות עם תשובה הלא נתבאר ממילא כי יש יחס אמיתי לגלות
עם כפרת עון ולפי דברינו הקדומים יש ביאורנו לברר איך שיש יחס אמיתי לגלות
עם תשובה כי הנה התנאי העקרי והיסודי מתשובה הוא החרטה בלב שלם
על העון והחרטה באמיתות יכולה להיות רק בעת שיכיר את עותתו ויבא את
ההשחתה הנוראה וכמה שעשה לנפשו בזה הפסד מוסרי ועצמו מזה יהיו גדול
מנשאו, ובעת שמגיע למדרגה זו הוא בהכרח כי הלב יסתער ויתרגש מאוד
ויגוע בקרבו כגוע צבי יער מפני רוח זו שלא תהיה לו שום אפשרות להשאר
על מקומו כי יהיה מוכרח לנוע ממקומו ולרוץ אנה ואנה, כי כל זה שלא הגיע
להכרת הסתערות הלב בזה כמו שהלב יתרגש ויסתער עד שיהיו מוכרח
לרוץ אנה ואנה הוא אות נאמן כי אינו מתחרט עוד בחרטה גמורה כי לא
לא התבונן עוד על העוולות הגדול ועל ההשחתה הנוראה שרב מעללו
ולא נחשבה התשובה לתשובה גמורה, ויוצא מזה כי הנעת הלב ונדודת
הגוף הם תנאים הכרחים לתשובה, והנה הקבלה על להבא הוא ג"כ
מתנאי התשובה ~~הוא~~ היינו שהאוטו הזה והוי בטוח שלא ישוב עוד לחטאו זה,
והבטחון ע"ז יכול להיות רק ע"י שיזכור תמיד כמה שסבל הצער מחטאו זה

בזה שסבל בלכתו את המכאוב המוסרי ואז עלבו הסתער אז בקרבו
לבו ויבא עליו עד שהיו מוכרח לרוץ הנה והנה, ~~כאלה~~ בשעה הזכרונות האלה על לבו
יתחזק בקרבו ההסכמה לבלי לשוב לחטאו את החטא הזה אחרי שכבר סבל מזה
צער ויגון והסגולה לזה שיזכור תמיד מה שסבל אז, הוא שאוזה שריד
הרעיונות ההם שסבל בשעת חטאו לאוון שזה יהיה תמיד לנגד עיניו וע"י יזכור
מה שנשאו וסבל אז והנה כל הצערים ויסורי הנפש שסבל אז בעת שעשה
על לבו את העוולות שעשה כלולים בשתי התנועות האלה של הנעת הלב ונדודת
הגוף, והנה התנועה הלביות היא תנועה רגעית וזמנית ואיננה משאירה
שום קיים ותמידי כי הלא אי אפשר שיהיו תמיד במצב כזה וכשההתרגשות וההס-
תערות עוברות ישוב הלב למקומו ואמנם הנדודה הגופנית המסתבבת מההנעה
הלבית היא יכולה להשאיר רושם קיים ותמידי והוא ע"י שישאר בגלותו כי
נדודה והגלות מתיחסות זל"ז שאם אמנם שהנדודה איננה מסבבת בהכרח
את הגלות כי הלא יכול גם לשוב אח"כ למקומו ואמנם הגלות א"א להיות
בלא נדודה, וע"כ מצוה שהגלות תהיה תמיד סגולה נאמנה להזכיר כל מה
שסבל מתחילה, והוא בעת שהגלות נסתבבה מהנדודה שבאה מהנעת הלב כי
בעת שלבו הסתער בקרבו על ממקום למקום ונדד לנוד עד שבאו למקום גלותו זה
וע"כ אם ישאר שם תמיד במקום גלותו זה יזכור תמיד את הנדודה שבאה מתחילה
מעד הנעת הלב והסתערותו וכל מה שסבל ברגלו חטאו זה וע"ז ימשול ברוחו ויכבוש
את יצרו, והנה בספרי אור שבעת הימים ח"ב (ידענו בכתובים) הארכתי הרבה בזה
שם כאורני אשר התשובה היא גם סגולה נאמנה להשקיט המית הלב והרגשת
להכרת רוחו, כי אחרי התשובה ירגיש האדם איך שנגלה אבן מדאגה מעל
לבו,

ולאחרי כ"ז מתבארים היטב דברי הש"ס שאמרו שם שלאחר, כיון שעשה תשובה נעשה
מאני חצי גזירה "מוחלין לו שמא אחר", ומכיון שנעשה מאני חצי הגזירה ומניין והצדק לו
הין מלפני ה' ויש בארץ נזר קדמת עדן לו ונד אוכל אלא בארץ נזר קדמת עדן"
כי בתחילה נגזרה עליו גזירת נע ונד שהלך ינוע וגם ינוד בנדידת הגוף ואחר כל
כשעשה תשובה נתבטלה גזירת נע כי מ"מ התשובה משקטת הלב ומרגיעה את
הרוח ונשארה רק גזירת נד היינו שישאר בארץ גלותו בכדי שיזכור תמיד
מה שסבל בלב ועוני זה ולזה יהיו בטוח שלא ישוב עוד לחטא בעון כזה וכמו שנתבארו
וכך יתבארו לנו עתה דברי הש"ס במחלוקת דר"ר ור"ח דר"ז אמר לשון
אות ~~לרצחנים~~ לרצחנים ור"ח אמר לשון אות לבעלי תשובה, כי להמבואר הנה אין יש
ללמוד דאי שעושה מעשה רצח כזה ירגיש אחר בעצמו רגשי הנחם והכרה
גשות המעשה ובכאבו ויפצאו את לבבו עד שבשבו עליו ויכאר ונפשו עליו
תכאב, אבל האלו הוא אות נתון לכל הרצחנים שיבאו ויראו מה שיסבלו אחר
ור"ח מרחיב את הלמוד הזה על כל בעלי תשובה כי לא רק בעון רצח לבד ירגיש
אחר רגשי נחם כי גם כל מי שיטה מדרך הישרה וילך בדרך עקלתון וידאה
את דרכו יש לו לגבות מרגוע מה שיסבול אחר כי סוף סוף וראה
ויכיר טעותו והרעיון הזה כי הוא בעצמו הביא עליו אסון מוסרי כזה
יבכה את רוחו ולבבו ויהיו הרוח ואמרתה ע"כ יש לכל אחד לתת לב להנהגת
מעשות טובה בדר רב שלום וסבול בעצמו הרבה מזה ולבו יהיו אלו תמרורים
רבים מזה ויש לדעת כי התשובה נוסדה על חרטה והחרטה היא תולדות
הצער והיגון המשונה את לבו בעת שיזכור בהעונות שעשה ואיך שבעצמו
השחית את דרכו, וכספרי אלה שפה חז"ל (נאמנו בכתובים) הארכתי
הרבה בזה.

מהדברים האלה יש להוכיח ולדעת מה גדול הוא כח הרגש ומה עצמה היא
פעולתו על האדם, ובכלל יש לדעת כי הרגש הוא כח כללי הפועל כל מיני התפעליות
הנפשיות שבאדם כמו עצב כלומר כעס יגון שמחה צער וריקנות, הסתלהבות התלהבות
וכל אלה הן תולדות הרגש, יש שהתפעלות נמשכת גם מחוש הרגש וחוש שמי, ואלו הן
כאילו רק תחושה/חושים אומנם באמת אין זה כל כך, לכל חוש יש פעולה מיוחדת ופועל
ומרגיש ביחוד והרגש הוא כח כללי וכמו שאין לחשוב את השכלים החושים כן
אין לחשוב את הרגש עם החושים אחרי שיש לו תפקיד מיוחד תפקיד כללי
שאיננו נכלל כלל עם תפקידם של החושים

אם אומנם שהרגש הוא כח כללי בכ"ז כאשר נחקור היטב במקורי הפועל של הרגש
נראה שיש לחלקו לארבעה חלקים ראשיים האלה א) רגש מוסרי כללי פנימי, ב) רגש
מוסרי כללי חיצוני ג) רגש מוסרי פרטי פנימי, ד) רגש מוסרי פרטי חיצוני ואלה הם
הוא כך א) רגש מוסרי כללי פנימי כשהוא רעב אל בטנו, אל שנעדר לו מחז
בבשרו או שנפצע בגופו כגון חולה באבריו מחלה הגורמת לו יסורים גדולים שבו
אלה הוא מרגיש מוסרי והמוסרי הוא מאנו בעצמו, בפנימיותו ונשבר בנפשו ב) רגש מוסרי
כללי חיצוני, את לו אחד מקרוביו היותר חביבים לו נשרף רכושו טבעה ספינתו
וכדומה שמכל אלה מרגיש בלבו כאב גדול, וכל הדברים האלה נעשו חוץ לנפשו
ג) רגש מוסרי פרטי פנימי, נכשל בעבירה בדבר עבירה ועון ואח"כ מתבונן על
המעשה הרבה ומכשלון זה ואין קצה ליסורי נפשו, וגדל הכאב מאוד, והכאב
הלזה בא לו מאתו מעצמו ממה שנעשה בו בנפשו. ד) רגש מוסרי פרטי חיצוני, רואה
מעשה איזה דבר עול ועוון רואה איך כי ישפכו דמי אנשים נקיים איך שעושי
עשוקים ושדים ותמהים ביסורים גדולים, ומרגיש מזה צער גדול ללבו ויכאב מאוד מזה.

הכשר הוא מקולקל ומסרו הנפשיה חוף לנפשו, החלקים האלה כוללים בקרבם כל
המינים צערה ומכאובים אין שום צער ומכאוב בעולם שהאדם ירגיש שלא יבוא
תחת חלק אחד מהשלש רבעה חלקים האלה, וכל החלקים האלה נכנסים תחת
שם הכולל מרגש, אמנם באופן פעולת הרגש יש הבדל גדול ביניהם, יש מהם שהרגש
מרגיש מאליו בלא התערבות החושים והשכל ויש שהרגש בא ע"י החושים, ויש
שבא ע"י השכל, ויש שבא ע"י החושים והשכל ביחוד, הרגש ממכאוב טבעי הנוי
בא מאליו שלא באמצעות החושים והשכל, הרגש ממכאוב טבעי חיצוני בא ע"י החושים
כי כל זמן שלא ירגיש איך שקרובו זה מת, או איך שביתו נשרף וכל זמן שלא
שמע שטבעה ספינתו בים לא ירגיש שום צער ולא יבא שום מכאוב, ואולם מיד
כשרואה ושומע זה מתרגש בטבעו ומרגיש מיד צער וכאב לב הרגש ממכאוב
מוסרי פנימי בא ע"י השכל כי יש לו להתבונן בשכלו את העול והאון שיש
בהמעשה שעשה ואז ירגיש צער גדול וכאב לב, הרגש ממכאוב מוסרי חצוני
בא ע"י החושים והשכל בתחלה. יש לו לחוש ע"י החושים את המפעל
הזה ואח"כ מתבונן בשכלו את גודל העון והעול שיש בזה ואז אז יתרגש
מאוד מזה, וכל מה שיבין בשכלו יותר את העול והשוד שיש בזה יתרגש מאוד
יותר וצערו יהיו יותר גדול, (חסר ד"ה ויולדו דבריו.) וזה החסר פה נכתב לדף ה.
~~ויותר דבריו~~
עוד יש ללמוד מדברינו הקדומים לעוד אחד שהוא רק הצרך כי כל התעוררת
המביאה את האדם לידי תיקון מעשיו ופעולותיו הוא תולדות הרגש, כי וודאי
שיש שכשהאדם רואה אולה דבר עול ויתעורר רוחו בקרבו ורואה לתקן את
הדבר מבלי להרגיש שהתיקון הזה יעלה לו בטרח מרובה או גם בהפסד יש
לבאר כי כל זאת הוא תולדות הרגש ורק שהרגש בא אליו ע"י החושים

ונוצא דברינו יש לדעת כי הרגש מהמכאוב המוסרי אינו שייך לאדם פרט
מהשכל לבד כי אם הרגש ויש שגם החושים מצריכים להבעת הרגש,

כל [במכאוב מוסרי רוחני] בראש הרואה רואה אולה דבר ומתבונן בשכלו על העול
הנורא שיש בזה אז יש שהוא מתרגש כל כך עד שלבו סוער בקרבו וכל מה שיתבונן
יותר בהשחתה הנוראה שיש בזה יתרגש יותר ויש שהרגש מתחמם כ"כ ומת
להבע באופן כזה עד שכל טרח לא יכבד לו רק בכדי לתקן את העוולות ויש
שהתיקון הזה עולה לו בקרבנות מרובים וכ"ז לא יסיג אחור, וכ"ז הוא תולדות
הרגש ואם אמנם שבלא החושים והשכל לא היו מתרגש כלל, כי הרגש
בעצמו אוננו מחוש ואוננו מבין אלא ע"י החושים והשכל לבדם לא היו באו לידי
שום מעשה, כי הם אונם בלי התרגשות והתפעלות, ורק אחרי שהחושים
והשכל מתבונן אז ויפעלו על הרגש, והרגש הזה יכול לחולל נפלאות
כי אין קצה לפעולת הרגש, וכבר נתבאר בתשובה היא ג"כ תולדות
הרגש ותשובה היא ג"כ תיקון מעשיו,
ביחוד יוצאו לנו הדברים הקדומים לעוד על הענין של התאוות המצויאות אצל
הבריאה לדעת על אולה מהכחות הנפשיים אפשר לצאת התאוה הבאת ומאולו
עד בכל מקום שתחסר התאוה הבאת הוא האושם בזה אם השכל אז
הרגש בכדי שנפל איך לתקן כי כל זה אוננו יודע מקום המכאוב ביחוד
אין לקות הפעולות תרופה למכאוב ונעצרה הדברים ביותר באור,
אם נחוץ לכלול כל גדרי השאיפות תחת כלל ראשי אחד, יש לנו להחליט כך
כי הכלל הראשי משאיפות היא התאוות המצויאות אצל הבריאה כי מושג
הבריאה היא הוא מושג השאיפות כי כלת שנשתמש במלת בריאה בנוגע לאנושיות
הכוונה היא איך ראוי להיות האנושיות כפי גדרי השאיפות המוסריות, וכ"כ
כשנאמר ראוי על אולה מפעל ג"כ הכוונה איך ראוי להעשות כפי גדרי השאיפות

השכל כי המכאוב המוסרי אוננו נרגש ברגש טבעו לבד, ורק שיש
להחושים פועלם על השכל, והשכל על הרגש.

ומובן כי אם תתאים המציאות עם הרצוי. אז יהיו הכל על צד השלימות
השלמותית אם האדם בכלל יתנהג עפ״י דרכו השלמות המוסרית אז נוכל לומר
כי האנושיות הגיעה לשלימותה וכ״כ בנוגע לכל אפרט ואפרט אם תתאים המצי-
אות עם הרצוי אז יהיו כל אפרט בגדר השלמות באופן דנוכל להחליט
בהחלטה ברורה כי התאמת המציאות עם הרצוי הוא הכלל הראשי בנוגע
לשלימות האנושית בכלל ולשלימות כל אפרט בפרט, כאשר נחקור לדעת מי הם
הפועלים על ההתאמה הלזאת אזי גם באופן התבוננות נראה דשניהם
ביחד השכל והרגש פועלים על ההתאמה הלזאת, הרצוי יסודו בדיעה
וכל ודיעה הוא תולדות השכל והתאמת המציאות עם הרצוי, הוא
תולדות הרגש כי ההתאמה היא במעשה ובפועל, כי בעת שמתבונן בשכלו על
הרצוי אז מתעורר בקרבו הרצון להשתדל להתאים המציאות עם הרצוי ורגש
בקרבו ההכרח מההתאמה ויש שלא ידע שלו עד שירגיש למלאות ההתאמה
הלזאת, וגם אם יכבד עליו הוצאת ההתאמה לפועל בכ״ז יועיל לו הרבה
הרגש בזה כי כל מה שמתרגש יותר מתלהב יותר הרצון והמעשה וגם יוכל כי
הרצון מרחיב גבולי היכולת,

ומזה מובן מאליו כי בכל מקום שתחסר ההתאמה וכול הוית דהוא או מצד
חסרון ידיעת הרצוי, או מצד חסרון הרגש, אומנם בכל אפרט יש גם מקום לתלות כי
חסרון ההתאמה היא מצד אי-היכולת כי להוציא כל אפרט לשלימותו דרושים
שלשת התנאים האלה א) הדיעה שידע איך שיש לעשות המעשה הזה באופן שיהיו
בתכלית השלימות ולא... [illegible] ודעת הרצוי ב) הרצון שירצה לעשותו
על צד השלימות כי גם אם יודע איך שיש לעשות המעשה הזה לפי תנאי
השלימות בכ״ז אם לא יתעורר בקרבו הרצון לרשמם [illegible]
ובאו המעשה לפי תנאי השלימות,

~~השלימות~~, ג) היכולת כי יש שיודע איך שיש לעשותו ורוצה בכל לבו לעשותו
כפי תנאי השלימות אבל אין ביכלתו מצד חוסר אמצעים, אולם בנוגע
לשלימות האנושית אע״פ שעלות ההתאמה תהיו מצד אי אפשרות, כי כל מה
שאין ביכולת האנושית להגיע לזה איננו נכנס תחת גדרי השלימות
האנושית וכל מה שמתייחס לשלימות האנושית יש לדעת שהוא ביכולת האנושית
וכ״כ בנוגע לשלימות האנושית שעלת ההתאמה מהמציאות עם הרצוי הוא רק
או מצד חסרון ידיעת הרצוי או מצד חסרון הרגש כי כמו בנוגע
לחושים משתנים בני אדם זה מזה ויש שהחושים פועלים קהם ברצוי ויש שהם
[וכמו כן דעות [illegible] יש אנשים שחוננו בשכל [illegible] ויש שהם לקויים וגם בזה,]
לקויים מעט כזה, כן גם בנוגע להרגש ופעולתו משתנים בני אדם זה מזה
יש שהם בלתי רגש כלל, עד שהם מתפעלים מאוד מתחממים ומתלהבים ויש
שמסתדרים הם קרים ואינם מתרגשים כ״כ ~~בזה~~ [מהרה], ובכלל יש לדעת כי
[סובת שלילות היקבוצה דהרגשות ויש תמיד יתרות ויתר והשכל והרגש כי]
פעולת השכל היא תמיד ע״י התפתחות פרטיות [כמבואר באורך בספרי זה
שער ד׳ פ״ג] ופעולת הרגש בזה כמו מאליו כשהשכל מתבונן
בפועל מתעורר הרגש וכל מה שמתבונן יותר בפועל מתרגש יותר, ואם אומנם
כי בפעולת הרגש יש מדרגות ומדרגות. יש בלתי רגש עד שאין קצה להתרגשותם
והתפעלותם ויש בלתי רגש רפה אומנם ע״י [illegible] לגל אותו רגש ובעת שאוחז
תכיר גודל הפועל מונח רב... להתרגש ולהתפעל ~~[illegible]~~ [והשתדל] להסיר הפועל ע״כ קשה מאוד
לתלות שלילת ההתאמה בהרגש ויש אתר לתלותה בהשכל כי השכל איננו פועל
מצד שלילת ~~[illegible]~~ [ההתפתחות] הפרטי הדרושה לפעולת השכל וזה הוי כאשר יגיע
[שמעשה] לאיננה מעצמה על אופיה [illegible] טבעי להחליט כי ימסר לו השכל, כי וכול הוית
שהוא רק מצד שלא הניע את שכלו לפעול ולכן התפתח לזה במדה הרצוי׳

לצאת יכול להיות מצד כמה סבות, אולם אם נתלה כי הוא מצד הרגש יש להחליט כי הוא לקוי בטבע וחסר לו כח הרגש שהוא דבר שאיננו מצוי כי הרגש הוא כח מכחות הנפשיים הנטועים בכל אדם במדה ידועה וכלל גדול הוא כל מה שיש לתלות בדבר המצוי אין לתלותו בדבר שאיננו מצוי ורק זה כי כל הדברים שדברנו פה לא נאמרו על עצמם לבד יצאו אלא ללמד גם על הענין כלו כי יש ענין כללי הראוי לעמוד עליו כי הוא מעורר תמהון גדול, ועל פי הדברים הקודמים יהיו יכולים לעמוד עליו ולדעת סבת הדבר בדיוק.

אם נתבונן היטב על ההנהגה הכללית שבעולם נראה כי היא מפליאה מאד על כל צעד ושעל יש לראות מקרי ההשחתה המוסרית וההשחתה כה גדולה וכה עצומה עד שיש להתפלא הפלא ופלא איך יעברו כולם עליה בשתיקה, ואין מי שיתעורר לתבוע עלבונם של היושר והצדק הנרמסים ברגל ברמוס כל חוצות איך לא ימצאו אנשים שיתנו את לבם לתקן את ההשחתה הגדולה, וביותר יגדל המכשול בשום אל לב איך שההנהגה הנשגבה הצריכה נותנת מקום להקל בכבוד החכמה והמדע ולומר כי איך לשוא ורימו את ערך החכמה והמדע לשוא והצרו להן מלאי חפנים תהלה ותפארת לשוא ועלו יוותן על נס וישתדלו להפיצן כתגל בשאמרם כי צדקה ומרפא בכנפיהן וכל מה שתתפשטנה יותר יתרבה האור ונסו צללי החשך והאפלה, אחרי שהנסיון מורה לנו להיפוך כי הלא בעינינו הנה רואים כי כל מה שהולכות החכמה והמדע מתפשטות יותר תתרבה לעומתן גם ההשחתה המוסרית עד שיש עוד מקום לומר כי הגדולות המדעיות תמודנה עוד להוסיף כל השחתות לפנין .-

הספריה הלאומית ירושלים

לזכות יכול להיות מצב כמה סבות, אולם אם נתלה כי הוא מצב הרגש יש להחליט כי הוא לקוי בטבע וחסר לו כח הרגש שהוא דבר שאיננו מצוי כי הרגש הוא כח ~~[illegible]~~ מכחות הנפשיים הטבעיים בכל אדם במדה גדולה וכלל גדול הוא כל מה שיש לתלות בדבר המצוי אין לתלותו בדבר שאיננו מצוי וכו׳.

גם כי כל הדברים שדברנו פה לא למען על עצמם לבד יצאו אלא ללמד גם על ענין כללי כי יש ענין כללי הראוי לעמוד עליו כי הוא מעורר תמהון גדול, ועל פי הדברים הקודמים יהיו ביכולתנו לעמוד עליו ולדעת סבת הדבר בדיוק.

אם נתבונן היטב על ההנהגה הכללית שבעולם נראה כי היא מלאה חכמה על כל צעד ושעל [illegible] והשגחה כה גדולה וכה עצומה עד [illegible] כולם עולה בשתיקה, ואין מי שיתעור[illegible]ק הנראים ברגל בראש כל חוצות [illegible]ם לתקן את ההשגחה העולם, וביותר י[illegible]גה הנעלמה [illegible] נותנת מקום להק[illegible]ך לשואל וריבו את לבך החכמה והמדע לשואל ושברו [illegible] ואשרות לשואל ועלו ויותן על נס וישתדלו להסביר כתול בשואים כי צדקה ומרפא בכנפיהן וכל מה שתתפשטנה ותתרבה יתרבה האור וינוסו צללי החשך והאפלה, אחרי שהנסיון מורה לנו להיפוך כי הלא בעינינו הנה רואים כי כל מה שיגדלו החכמה והמד[ע] מתפשטות ויותר תתרבה לעומתן גם ההשחתה המוסרית עד שיש עוד מקום לומר כי היגיעות המדעיות תעמודנה עוד להוציא כל ההשחתות לפועל. —

הספריה הלאומית ירושלים